

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Π. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ

Ο ΑΓΙΟΣ
ΜΑΡΚΟΣ Ο ΕΥΓΕΝΙΚΟΣ
ΚΑΙ Η
ΕΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Γ' Έκδοσις
Έπηγνημένη καὶ βελτιωμένη

—«Οὐ ποιήσω τοῦτό ποτε, καν εἴ τι
καὶ γένηται».

ΑΓΙΟΣ ΜΑΡΚΟΣ Ο ΕΥΓΕΝΙΚΟΣ

—«Λοιπὸν ἐποιήσαμεν οὐδέν». ΠΑΠΑΣ ΕΥΓΕΝΙΟΣ Δ'

ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΩΝ «Ο ΣΩΤΗΡ»
ΑΘΗΝΑΙ — ΜΑΡΤΙΟΣ 1983

10.

Πρόδρομος τῆς Ἐθνεγερσίας

«Ἐξ ἑθνικῆς ἐλληνικῆς ἀπόφεως (δὲ Μάρκος) ἐπέδειξε τοσαύτην Ισχὺν καὶ καρτερίαν, ὡστε καὶ σήμερον ἔτι ἐν Ἑλλάδι Θεωρεῖται ώς εἰς τῶν ἡρώων τοῦ Ἑλληνισμοῦ».

ΚΡΟΥΜΒΑΧΕΡ

«Ο Έφέσου «ἀπεσόβησε μίαν Ενωσιν, ήτις ἦτο χειροτέρα καὶ αύτῆς τῆς ἑθνικῆς καταστροφῆς».

καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει, πρόσκαιρον σωτηρίαν. "Οσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸν λόγον, δτὶ ἡτο «περισσότερον ἀπὸ κάθε τι ὅλο «Ελλην», ἀπαντῶμεν μὲ αὐτὸ ποὺ ἔγραψεν ὁ ΝΙΚ.Β. Τωμαδάκης: Δὲν ἀρνούμεθα δτὶ ἡτο «Ελλην. «'Ἄλλ' ἀν ἐπετύγχανεν δσα ἐπεχείρησε, σήμερον δὲν θὰ ἥμεθα οὔτε «Ελληνες οὔτε 'Ορθόδοξοι»³¹.

Ἡ γραμμὴ λοιπὸν τοῦ Βησσαρίωνος νὰ ἐνώσῃ Θρησκευτικῶς τὴν Ἀνατολὴν μὲ τὴν Δύσιν ἢ ὄρθοτερον νὰ ύποτάξῃ τὴν 'Ορθοδοξίαν εἰς τὸν Πάπαν, ἡτο δὲ θρία.

"Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὴν ἄλλην πλευράν. 'Ο δσιος ἐπίσκοπος 'Ἐφέσου Μᾶρκος, δπως ἐπίσης δ διδάσκαλός του Βρυέννιος καὶ δ μαθητῆς του Σχολάριος, δὲν ἦσαν φιλότουρκοι. 'Ο Μᾶρκος δὲν ὑστεροῦσεν εἰς φιλοπατρίαν τοῦ Βησσαρίωνος. 'Αλλὰ δὲν ἐπηρεάζετο ἀπὸ πολιτικὰς σκοπιμότητας. Οὔτε πολιτικοὺς ὑπαινιγμοὺς συναντῶμεν εἰς οιονδήποτε ἔργον του. Εἰς τὴν ψυχήν του μία καὶ μόνη Ιδέα ἔκυριαρχοῦσεν: 'Η ἐνότης τοῦ 'Ελληνισμοῦ, ἡ ὅποια θὰ διετηρεῖτο μὲ τὴν ἄρρηκτον Θρησκευτικὴν καὶ δογματικὴν ἐνότητα. 'Ἐφ' δσον ἡ βοήθεια ἀπὸ τὴν Δύσιν ἡτο ἀμφίβολος καὶ δπωσδήποτε ἀνεπαρκῆς, ἄρα ἡ ύποδούλωσις ἡτο πάρα πολὺ κοντά. Ματαίως δὲν θὰ ἀπηρνούμεθα τὰς ύγιεις Θρησκευτικάς μας παραδόσεις. 'Ἐπομένως ἔνα ἀπέμενε: Νὰ δπλισθοῦν αἱ δυνάμεις ἀντιστάσεως, αἱ ἀπαραίτητοι διὰ τὴν μακριώνα δουλείαν. Καὶ ἡ μόνη πνευματικὴ δύναμις, ποὺ διέθετε τὸ ἀπειλούμενον ἔθνος, ἡτο ἡ 'Ορθοδοξία. 'Η προγονική, πατροπαράδοτος εύσέβεια ἡτο διὰ τὸν Εύγενικὸν τὸ μόνον ἀκαταμάχητον δπλον.

Τὸ ύπὸ δουλείαν ἔθνος, διὰ νὰ μὴ ἀπορροφηθῆ, ἔπρεπε νὰ

31. ΝΙΚ. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Σύλλαβος Βυζαντινῶν Μελετῶν καὶ Κειμένων, σελ. 110. Κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς 5ης ἐκανονιστεπτίδος τοῦ θανάτου τοῦ Βησσαρίωνος (1472-1972), οι Φραγκολατῖνοι ἐτέλεσαν πρὸς τιμὴν τοῦ ἔξαρτου τούτου τῆς 'Ορθοδοξίας ἐπισήμους ἔορτασμούς καὶ μνημόσυνα, δὲν πάπας Παῦλος ΣΤ' ἔξεδήλωσε τὴν χαράν του διὰ τὸν ἔορτασμὸν καὶ τὸν θαυμασμὸν του πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον ἐκπρόσωπον τῆς συνδέσεως 'Ανατολῆς καὶ Δύσεως». 'Η ἐν 'Ελλάδι ἐφημερίς τῶν Ούντων ή «Καθολική» (4 Ιουλίου 1972) ἔγραψεν: «'Ο μέγας Βησσαρίων πέντε αἰώνας μετὰ τὸν θάνατόν του συνεχίζει νὰ ἔμπνεγε τὴν ἐποχήν μας. Τούτο εἶναι τὸ συμπέρασμα τοῦ πανηγυρικοῦ ἔορτασμοῦ τῆς 5ης τούτης ἐκανονιστεπτίδος, τελεσθέντος εἰς τὴν πόλιν, τὴν όποιαν ἐποίημαν κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν τῆς ζωῆς του. Εἰς ἐποχὴν δραματικὴν διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ παγκόσμιον ιστορίαν, ύπὸ συνθήκας δλως διαφορετικὰς τῶν σημερινῶν, δ μητροπολίτης Νικαίας προσέφερε τὴν δραστηριότητά του, τὴν εύφυσιαν του, τὴν ἐπιστημονικήν του κατάρτισιν εἰς τὴν προσέγγισιν 'Ανατολῆς καὶ Δύσεως, γενόμενος δληθινός πρόδρομος τοῦ Οἰκουμενισμοῦ! 'Ἄς είναι καὶ αἱ γραμμαὶ αὐταὶ τῶν συγχρόνων Ούντων μία ὀκόμη ἀπόδειξις τῶν ἔκδουλεύσεων, ποὺ προσέφερεν δ Βησσαρίων εἰς τὸν Πάπαν, καὶ τοῦ καταχθονίου ἔχθροῦ, τὸν όποιον διὰ τῆς ἐπαράτου Ούνιας εἰσήγαγεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς 'Ορθοδόξου 'Ἐκκλησίας.

διατηρήση τὴν καθαρότητα καὶ λαμπρότητα τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως καὶ τὴν αὐτοτέλειαν τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας. Οἱ Μᾶρκος ὑπέτασσε κάθε ἀλλην ίδεαν εἰς τὴν ίδεαν τῆς πατροπαραδότου πίστεως, τῆς ἀμωμήτου ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ τῆς θρησκευτικῆς, ἅρα δὲ καὶ τῆς ἔθνικῆς, ἐνότητος. Οἱ περὶ τὸν Βησσαρίωνα ἐσκέπτοντο τὴν σωτηρίαν τοῦ σκιώδους, τοῦ σχεδὸν ἀνυπάρκτου πολιτικοῦ κράτους. Οἱ περὶ τὸν Ἐφέσου ἀπέβλεπαν εἰς τὴν διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐπιβίωσιν τοῦ Ὁρθοδόξου Ἑλληνικοῦ θνους.

Οἱ Εὐγενικός, καὶ ἐὰν ἀκόμη ἐπερίμενε οὐσιαστικὴν βοήθειαν ἀπὸ τὴν Δύσιν, καὶ πάλιν δὲν θὰ ἀντῆλλασσε, ἔστω καὶ προσωρινῶς, τὴν πίστιν τῶν Πατέρων μὲ τὴν ύλικὴν αὐτὴν βοήθειαν. Καὶ τοῦτο, διότι ἡτο ἀπολύτως πεπεισμένος ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι ιερὰ παρακαταθήκη, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ διατηρηθῇ μὲ κάθε θυσίαν ἀβλαβῆς, ἀκεραία, ἀμείωτος. Ἐπίστευεν ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία περικλείει τεραστίαν ἀναγεννητικὴν δύναμιν, ἡ ὁποία εἰς δεδομένην στιγμὴν θὰ ἐβοηθοῦσε τὸ Γένος νὰ συνειδητοποιήσῃ τὸ χρέος του, νὰ ὀρθωθῇ σύσσωμον καὶ νὰ ἀποτινάξῃ τὸν ζυγόν, δσονδήποτε βαρὺς καὶ ἀν ἥτο. Εἶναι διοφάνερον ὅτι ἡ ἀντίληψις αὐτὴ τοῦ Εὐγενικοῦ δὲν ἐστερεῖτο πολιτικοῦ αἰσθητηρίου. Ἀντιθέτως· ἡτο ἀπόδειξις ὑγιοῦς πολιτικοῦ αἰσθητηρίου.

Οἱ Ἐφέσου δὲν ἐφοβεῖτο τὴν πολιτικὴν ύποδούλωσιν εἰς τοὺς Τούρκους. Αὐτὸς ἔτρεμεν ἐμπρὸς εἰς τὴν νοθείαν τοῦ Ὁρθοδόξου δόγματος καὶ τοῦ, εἰς τὴν συνέχειαν, θρησκευτικοῦ ἀφανισμοῦ, δ ὁποῖος ἐπρόκειτο νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὸν Πάπαν. Η Δύσις θὰ μετέβαλλε, θὰ παρεμόρφωνε τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, θὰ τὸν ἔκαμνε νὰ λησμονήσῃ τὴν ἔθνικήν του συνείδησιν.

Εἰς τὰ συμπεράσματα αὐτὰ δὲν κατέληγεν αὐθαιρέτως. Ἔγνωριζεν ἡδη ὅτι εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι εἶχαν κατακτηθῆ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ Ὁρθόδοξοι ναοὶ ἐλειτουργοῦσαν κανονικῶς. Οἱ ιερεῖς ἐτελοῦσαν ἐλευθέρως τὰ τῆς Ὁρθοδόξου λατρείας. Οἱ ἐπίσκοποι ἔχειροτονοῦσαν ιερεῖς καὶ διακόνους καὶ ἡμιποροῦσαν νὰ ἀσκήσουν χωρὶς ἐμπόδια τὰ ἐπισκοπικά των καθήκοντα. Τὸ βεβαιώνει ὁ Βρυέννιος, δ ὁποῖος δοξάζει μάλιστα τὸν Θεὸν διὰ τὴν δωρεὰν αὐτῆν:

«Ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐν αἷς οἱ βάρβαροι (δηλαδὴ οι Τούρκοι) τὴν ἐπικράτειαν ἔχουσιν, αἱ Ἑκκλησίαι τῶν οἰκείων» (δηλαδὴ τῶν Ὁρθοδόξων) δὲν στεροῦνται ποιμένων. «Ἐί γάρ καὶ ἐν τοῖς σωματικοῖς δυσπραγοῦσιν (δυστυχοῦμεν, ταλαιπωρούμεθα), ἀλλ' ἐν οἷς ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ήμιν οἰκείωσις, χάρις Σοὶ Κύριε! διτοῦν ἀπεβάλλομεν». Καμμία, λοιπόν, ζημία εἰς τὰ τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως δὲν εἶχε προκληθῆ

άπο τὸν Τούρκον κατακτητήν. Καὶ συνεχίζει: «*Ἡ Ἐκκλησία τὸ ἔαυτῆς δμετάβλητον δποσώζει σχῆμα· καὶ δρχιερεῖς καὶ ἵερεῖς καὶ διάκονοι ἐν μέσοις ἔθνεσι τὰ τοῦ βαθμοῦ, δικωλύτως ἀνύσουσι· δηλαδὴ ἐπιτελοῦν χωρὶς ἐμπόδιον ὅσα ἡ Ιερατική των ἴδιοτης καὶ τὰ ποιμαντορικά των καθήκοντα ἐπιβάλλουν.*» *Καὶ ἐκασταχοῦ τὰ θεῖα ἱερουργεῖται μυστήρια*³². καὶ εἰς κάθε τόπον Ιερουργοῦνται τὰ ἄγια τῆς Ἐκκλησίας μυστήρια.

Ἐτοι ἔξηγεται καὶ τὸ δτὶ διὰ τοῦ μέγας Δοὺς Λουκᾶς Νοταρᾶς ἔλεγε κατὰ τὴν ἄγριαν ἐπίθεσιν τοῦ ἀναριθμήτου στρατοῦ τῶν Τούρκων ἐναντίον τῆς Βασιλευούσης, δτὶ «*κρειττότερόν ἐστιν εἰδέναι ἐν μέσῃ τῇ πόλει φακιόλιον βασιλεῦν Τούρκων, ἢ καλύπτραν Λατινικῆν*

³³. Αὐτὰ δὲ τὰ ἔλεγεν (ὅπως Ισχυρίζονται οἱ ἔχθροί του) δούλιος Νοταρᾶς, καθ' ὃν χρόνον δὲ ἀδελφός του εἶχε πέσει πλέον μαχόμενος γενναίως κατὰ τῶν Τούρκων³⁴. Εἶναι δὲ γνωστὸν δτὶ καὶ δούλιος, δούλιος Νοταρᾶς, ὑπερήσπιζε τὴν Πόλιν ἡρωϊκῶς μέχρι τῆς τελευταίας σπιγμῆς μαζὶ μὲ τὸν βασιλέα Κωνσταντίνον τὸν Παλαιολόγον³⁵.

Ἐσκέπτοντο λοιπὸν οἱ περὶ τὸν Μᾶρκον: «*Ἐφ' ὅσον ἡ τουρκικὴ ἔξουσία ἔδείκνυε ἀνοχὴν πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἡ Ἐκκλησία θὰ παρέμενεν ἡ στοργικὴ τροφὸς τοῦ Γένους, ὁ συνεκτικὸς του δεσμός, ἡ προστασία, ἡ καταφυγὴ του μέσα εἰς τὰ δεινὰ τῆς δουλείας.* Θὰ ἦτο ἡ δύναμις, ἡ δύναμις θὰ ἀνεφλόγιζε συνεχῶς καὶ μὲ κάθε θυσίαν τὸ ἔθνικὸν φρόνημα τοῦ λαοῦ. Δικαίως ἔγραφεν δούλιος:

Μέσα εἰς αὐτὸν τὸ πέλαγος τῶν συμφορῶν τοῦ Γένους ἡ Ὀρθοδοξος Ἐκκλησία εἶναι ὡς ἔνα μεγάλο πλοῖον, τὸ δποῖον δέρνεται ἀπὸ τὰ κύματα, ἀλλ' ὅμως δὲν ναυαγεῖ. Διότι ἔστερέωσε τὴν ἄγκυράν του «*εἰς πέτραν δικρότομον καὶ εἰς λίθον δικρογωνιαῖον*», αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐπάνω εἰς τὸν δποῖον δποῖος πίπτει συντρίβεται. Τὸ μεγάλο αὐτὸν πλοῖον, ἡ Ἐκκλησία, εἶναι ταυτοχρόνως καὶ λιμάνι, εἰς τὸ δποῖον ἐλλιμενίζονται μὲ χαρὰν καὶ ὀσφάλειαν ψυχαὶ εύ-

32. ΙΩΣΗΦ ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ..., Τόμ. Γ', σελ. 152.

33. ΔΟΥΚΑ, *Ιστορία Βυζαντινή*, κεφ. 37, σελ. 264D. «*Ἐνδιαφέρουσα ὑπὸ τὴν ἐποψίην ταύτην, γράφει δούλιος Αθηνῶν Χρύσανθος, εἶναι ἀνάλογος γνώμη τοῦ Νίτος, δούλιος εἴπε· «θὰ ἦτο πολὺ εὔτυχέστερον, ήτοι πολὺ μικροτέρα συμφορά, ἐάν οἱ Πέρσαι ἀντί τῶν Ρωμαίων ἐτύγχανον νά γίνωστι κυρίαρχοι τῶν Ἑλλήνων»: ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, *Ἀρχιεπισκόπου Αθηνῶν*, *Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζούντος...*, σελ. 284.*

34. ΔΟΥΚΑ, *Ἐνθ' ἀνώτ.*, κεφ. 19, σελ. 93B.

35. ΔΟΥΚΑ, *Ἐνθ' ἀνώτ.*, κεφ. 39, σσ. 294D-295B. Μαζὶ των ἐπίσης ἐμάχητο ἐπὶ τῶν ἐπόλεσεων τῆς Βασιλευούσης καὶ δούλιος ἀνεψιδὸς τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου (τοῦ πρώτου μετὰ τὴν δλωσιν Πατριάρχου Κων/πόλεως Γενναδίου) Θεόδωρος δούλιος Σοφανός. Εἶναι δὲ γνωστὸν εἰς δλους δούλιος Νοταρᾶς ἐσφάγη ἀγρίως μὲ τὰ τέκνα του ἀπὸ τοὺς Τούρκους, εύθυς μετὰ τὴν δλωσιν, καὶ ἐτοι κατετάγη αὐτοδικαίως εἰς τὴν χορείαν τῶν νεομαρτύρων. Ο δούλιος εἶχε διαθέσει δλην σχεδόν τὴν μεγάλην περιουσίαν του διὰ νά δργανωθῆ καὶ ἐνισχυθῆ δούλιος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

σεβεῖς καὶ πισταῖ, χωρὶς νὰ φοβοῦνται ἡ νὰ τρέμουν τοὺς ἀνέμους καὶ τὴν μανίαν τῶν κυμάτων. Διότι δὲν τὰς περιβάλλει ὑψηλὸς ὄλικὸς πύργος, ἀλλ' ἡ δύναμις τῆς πίστεως³⁶.

‘Ο Μᾶρκος καὶ οἱ διδόφρονές του δὲν ἐφοβοῦντο τὸν ἔξισλαμισμόν, ποὺ ἀπειλοῦσε τὸ Γένος, τὸν ὅποιον τόσον πολὺ ἐτόνιζαν οἱ περὶ τὸν Βησσαρίωνα. Δὲν τὸν ἐφοβοῦντο, διότι ἔλεγαν ὅτι ὁ μωαμεθανισμὸς εἶναι Θρησκεία σκοτεινή, ἡ ὅποια ταιριάζει μᾶλλον εἰς λαοὺς βαρβάρους καὶ ἀπολιτίστους. ‘Ο μωαμεθανισμός — συνέχιζαν — δὲν εὐρίσκει εὔκολα εἶσοδον εἰς τὴν ψυχὴν τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι εἶναι ἀνώτεροι πνευματικῶς τῶν Τούρκων καὶ πολιτισμένοι. Τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς ἀσυγκρίτου πολιτιστικῆς ἀνωτερότητος καὶ ἀρετῆς τῶν Ἑλλήνων ἀνεγγνώριζε καὶ ὁ Βησσαρίων. Ἐγραφε: Κανένα ἄλλο ἔθνος δὲν ἤμπορει νὰ συγκριθῇ μὲ τὸ Ἑλληνικὸν «τόσον κατὰ τὴν σοφίαν καὶ κάθε ἀλλην ἀρετὴν, δσον καὶ κατὰ τὴν ἔχουσίαν ἐν τῷ κόσμῳ, τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δύναμιν». Εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον «πᾶσα ἀγιωσύνη ἔξελαμψεν»³⁷.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι εὐρέθησαν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἔξωμόται, οἱ ὅποιοι ἐπροσκύνησαν ἀντὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κοράνιον καὶ ἀντὶ τοῦ Σταυροῦ τὴν ἡμισέληνον, ἔνεκα τῶν τιμῶν καὶ τῶν ἀξιωμάτων, ποὺ τοὺς εἶχαν προσφερθῆ ἢ λόγῳ τῶν ἀφορήτων καταπιέσεων. ‘Αλλ’ ὁ Ἐφέσου ἥτο βέβαιος ὅτι ὁ μωαμεθανισμὸς δὲν θὰ ἔθριαμβευε τελικῶς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Διότι οἱ μὲν συμφεροντολόγοι ὀπαδοὶ τῆς ἡμισελήνου ἐπεριφρονοῦντο ἀπὸ τὸν λαόν, ὁ ὅποιος ἀπέστρεφεν ἀπὸ αὐτοὺς τὸ πρόσωπον μὲ ἀηδίαν. ‘Η δὲ μέθοδος τῆς βίας θὰ ἔκαμνε μαχητικωτέρους καὶ περισσότερον πιστοὺς τοὺς Ὁρθοδόξους, οἱ ὅποιοι θὰ ἐπροτιμοῦσαν νὰ μαρτυρήσουν μᾶλλον, παρὰ νὰ γίνουν Τούρκοι. Εἰς δσους θὰ πίπτουν, ἔλεγεν ὁ Βρυέννιος, «εἰς μαρτυρίου λόγον ἡ σφαγὴ λογισθῆσται ἐν τῷ πολεμεῖν ὑπὲρ Χριστοῦ».

‘Αλλὰ πῶς ὁ Μᾶρκος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὡμιλοῦσαν μὲ βεβαιότητα, δτι «φθαρήσεται τὸ τῶν Τούρκων γένος σὺν τῷ ἀντιχρίστῳ καὶ τῷ ψευδοπροφήτῃ, τῷ ρήματι τοῦ Χριστοῦ, μετ’ ὀλίγον»³⁸; ‘Ο συλλογισμός τῶν ἥτο βαθύτατα ψυχολογημένος. ‘Εσκέπποντο:

‘Η δύναμις τῶν ἔθνῶν καὶ ἡ διάρκεια τῆς ζωῆς των ἐστηρίχθη πάντοτε ἐπὶ τῆς ἡθικῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων, ποὺ τὰ ἀποτελοῦν. ‘Αλλὰ τὸ κράτος τῶν Τούρκων ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀτομα, τὰ ὅποια περισσότερον ἀπὸ κάθε ἀλλον λαὸν ρέπουν πρὸς τὴν φιληδονίαν καὶ τὴν ἀσέλγειαν. «Τὸ εὐτυχοῦν καὶ εὐπραγοῦν τουτὶ γένος τῶν Τούρκων, ἀρρενομα-

36. ΙΩΣΗΦ ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ..., Τόμ. Β', σελ. 426-428.

37. ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΟΣ, Ἐπιστολὴ Καθολικὴ PG 161, 452B.

38. ΙΩΣΗΦ ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ..., Τόμ. Β', σελ. 104.

νίαις, καὶ ζωοφθορίαις, καὶ πάσαις ἀκαθαρσίαις καὶ αἰσχροφργίαις καὶ αἷμάτων ἐκχύσεσιν δινθρωπίων οὐδὲ διαλείπει χραινόμενον (δὲν σταματᾷ ἀπὸ τοῦ νὰ μολύνεται)»³⁹. Ο δὲ Ιστορικὸς Δούκας ἐβεβαίωνε: Τὸ ἔθνος τῶν Τούρκων εἶναι «φιλάρπαγον καὶ φιλάδικον» δσον κανένα ἄλλο. Τὸ διὸν ἔθνος εἶναι τόσον «ἀκράτητον καὶ οἰστρομανές», δσον κανένα ἄλλο ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἔθνη: εἶναι «ἀκόλαστον ὑπὲρ πάσας φυλᾶς καὶ ἀκόρεστον δσωτίαις»⁴⁰. Οὔτε ὑπῆρχεν — ἔλεγαν οἱ περὶ τὸν Μάρκον — ἐλπίδα νὰ βελτιωθῇ ἡθικῶς τὸ ἔθνος τῶν Τούρκων. Διότι ἐνῷ ἀσχημονεῖ καὶ ἀσελγεῖ καὶ ἀκολαστάνει κατὰ τρόπον κτηνώδη, νομίζει ὅτι πράττει ἔργα ἀρεστά εἰς τὸν Θεόν! «Καὶ τὸ δὴ χεῖρον (...) δτι ταῦτα καὶ χείρονα πράττον οὐδὲν ἀπηγές (σκληρόν) οὐδὲ παράλογον δοκεῖ πράττειν», ἀλλὰ νομίζει ὅτι ἔχει «καὶ τὸ θεῖον συνεργόν εἰς ταῦτα» καὶ ὅτι ὁ Θεὸς εὐαρεστεῖται εἰς αὐτὰ τὰ αἰσχρὰ καὶ σκοτεινὰ ἔργα! 'Εάν τώρα προστεθοῦν εἰς τὰ ἀνωτέρω τὸ ράθυμον τοῦ χαρακτῆρος τῶν Τούρκων καὶ ἡ ἀντίληψί των, δτι αὐτοὶ εἶναι οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ — «κλέπτει αὐτοὺς (τοὺς ἔξαπατῆ) ἡ κατὰ τὸν βίον ραστών· καὶ τὸ ἔαντὸν συνειδός ἀναπειθεῖ παραλογίζεσθαι, (...) νομίζοντας ἔαντοὺς κεχαρισμένους εἶναι Θεῷ»⁴¹! — τότε ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι οἱ Ἀγαρηνοὶ ἔχουν σύμφυτον τὸ μικρόβιον τῆς φθορᾶς, τὸ δποῖον ἀπεργάζεται ἀργὰ μὲν, ἀλλὰ σταθερὰ τὴν κατάρρευσήν των.

Οι αἰώνες ποὺ ἀκολούθησαν, ἔχουν ἐπαληθεύσει μέχρι κεραίας τοὺς συλλογισμοὺς τοῦ γενναίου προμάχου τῆς Ὁρθοδοξίας Μάρκου τοῦ Εύγενικοῦ. Τὸ δτι σήμερον ὑπάρχομεν ὡς Ὁρθόδοξον Ἐλληνικὸν ἔθνος, σεβαστὸν εἰς τοὺς φίλους καὶ φοβερὸν εἰς τοὺς ἔχθρούς, ἔτοιμον νὰ πολεμήσῃ καὶ πάλιν, ἐὰν αἱ περιστάσεις τὸ καλέσουν, ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, δὲν εἶναι τρανὴ δικαίωσις τῶν ἀγώνων του; Ἡ ἔθνική μας 'Ι στορία λοιπὸν τὸν ἔδικαίωσε πλήρως.

'Ἐδικαιώθη δμως δ 'Ἐφέσου καὶ εἰς τὸ ἄλλο ἐπιχείρημά του: "Οτι δηλαδὴ δ Παπισμὸς ἀποτελεῖ κίνδυνον ἀσυγκρίτως φοβερώτερον τοῦ τουρκισμοῦ. Καὶ ίδοὺ διατί:

'Ἐνῷ δ τουρκισμὸς ἀνεγνώριζε τὴν Ὁρθόδοξον Ἔκκλησίαν καὶ τῆς ἔδιδε κάποιαν ἐλευθερίαν δράσεως, δ Παπισμὸς δ ἐν ἀνεγνώριζε τὴν Ὁρθοδοξίαν, οὗτε ἡνείχετο τοὺς Ὁρθόδοξους εἰς τὰ μέρη, τὰ δποῖα εἶχαν κατακτῆσει οἱ 'Ἐνετοὶ ἡ οἱ Φράγκοι. Καὶ ἐὰν ποτὲ τοὺς ἡνείχετο προσωρινῶς, τοὺς μετεχειρίζετο ὡς νὰ ἥσαν ἐτερόδοξοι!

Τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ Μάρκου ώμιλοῦσαν μόνα των. 'Η

39. ΙΩΣΗΦ ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ..., Τόμ. Β', σελ. 106.

40. ΔΟΥΚΑ, 'Ιστορία Βυζαντινή, κεφ. κγ', σελ. 135 καὶ κεφ. θ', σελ. 34C.

41. ΙΩΣΗΦ ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ..., Τόμ. Β', σελ. 106.

‘Ορθόδοξος Έκκλησία ο ύ δέ ποτε ἀνεγνωρίσθη εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, τὰς δοποὶς κατέκτησαν οἱ Φράγκοι. Οἱ Λατῖνοι κυρίαρχοι δὲ ν ἐδέχοντο νὰ ἀντιπροσωπεύεται ὁ λαὸς ἀπὸ τοὺς Ὁρθοδόξους ἐπισκόπους του. “Οπου παρετηρεῖτο κάποια ἀνοχὴ ἐκ μέρους τῶν Φραγκολατίνων, ἡτο μᾶλλον παγίδα, ή δοποὶ εἶχε σκοπὸν νὰ βλάψῃ δι’ ἄλλου τρόπου τὴν Ὁρθόδοξον Έκκλησίαν. Τὸ παράδειγμα τῶν φραγκοκρατουμένων νήσων τοῦ Αιγαίου, Ιδίως δὲ τὸ παράδειγμα τῆς Έκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ τῆς Κρήτης, ἥσαν χαρακτηριστικά. Ο Ἰωσήφ Βρυέννιος, ποὺ ἐπεσκέφθη τότε τὰς δύο αὐτὰς νήσους καὶ ἔζησεν ἐπὶ εἰκοσι χρόνια εἰς τὴν Κρήτην, περιγράφει τὴν καταδυνάστευσιν τῶν ἐκεῖ Ὁρθοδόξων μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα⁴².

42. Τὴν οἰκτρὰν θέσιν τῆς Κυπριακῆς Έκκλησίας διεκτραγωδεῖ δι’ Ἰωσήφ Βρυέννιος εἰς λόγον, τὸν δοποὶν εἶχεν ἐκφωνήσει εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνώπιον τῆς Συνόδου, τὴν 17ην Μαρτίου 1412. Ο Βρυέννιος ἐστάλη εἰς Κύπρον τὸ 1405, διότι οι Κύπριοι Ἱεράρχαι ἔζητοῦσαν ἐπανάληψιν κανονικῶν σχέσεων μὲ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Τὰ συμπεράσματα δομαὶς εἰς τὰ δοποὶ κατέληγεν ὁ σοφὸς καὶ μὲ δξεῖαν ἀντίληψιν Βρυέννιος, κατόπιν τῶν δοσῶν εἶδε καὶ διεπίστωσεν «οἰκείοις ὅρθαλμοῖς», ἥσαν τόσον δυσμενῆ, ὥστε ἀπέρριψεν ἐντόνως τὴν μελετωμένην ἀποκατάστασιν κοινωνίας τῆς Κυπριακῆς Έκκλησίας μὲ τὴν Έκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ κείμενον τοῦ ἀνωτέρῳ λόγου εἶναι πλήρες πίστεως καὶ θεοῦ ζῆλου καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν Ὁρθοδοξίαν. Εἶναι νευρώδες, ἀποκαλυπτικώτατον καὶ ἔξωχος καθιδηγητικὸν δι’ ἡμᾶς τοὺς συγχρόνους Ὁρθοδόξους. Η Έκκλησία τῆς Κύπρου, ἥ δοποὶ διετήρησεν ἐπὶ 1200 χρόνια τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν της, ὑπεδουλώθη ὑστερα ἀπὸ σκληροὺς ἀγῶνας, οἱ δοποὶ διηρκεσαν πάνω ἀπὸ ἔξηντα χρόνια, εἰς τοὺς ἀλλοδαποὺς Φραγκεπισκόπους μὲ τὴν «Βούλλαν» ἢ Constitutio Cypriac (τῆς 3ης Ἰουλίου 1260) τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου IV (πρβλ. MANSI 23, 1037). Χάρις εἰς τὴν «Βούλλαν» ἐκείνην οι Λατῖνοι ἐπίσκοποι διεκήρυξαν μὲ θρασύτητα δι’ αὐτοὶ ἥσαν οἱ πραγματικοὶ ποιμένες τῆς Κύπρου, οἱ δὲ Ἑλληνες Ὁρθοδόξοι ἐπίσκοποι μόνον ἀνεκτοὶ ἦσαν. Οι δυστυχεῖς Ὁρθόδοξοι Κύπριοι ἔηναν καθαροῦ ὅτι ἀναγνωρίζουν τὸν Πάπαν «εὐγράφως καὶ μεβῆ δρκου» ὡς ἀγιώτατον «καὶ μόνον διάδοχον δληθῆ» τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, καὶ ἔδιαν ὑπόσχεσιν δι’ θά ἔχουν ὑπακοήν «παρὰ πάσαν αὐτῶν τὴν ζωὴν» εἰς ὑτὸν καὶ τοῦ ἐπισκόπους του. Οταν δὲ οι Λατῖνοι ἐπίσκοποι ὠδηγοῦσαν τὸν Ὁρθόδοξον ἐπίσκοπον εἰς τὴν ἐπισκοπήν του, τοῦ ἔλεγαν: «Ἄριτε τὴν Έκκλησίαν ταῦτη, ἣν ἔχετε σοὶ δι’ ἡμῶν δ δεῖν τὰν Λατίνων ἐπίσκοπος, ὑποψήφιει! Ο Ἰωσήφ Βρυέννιος ὀναφέρει ὀλόκληρον τὸν «δρκὸν πίστεως καὶ δρφοτύσεως», ποὺ ἔδιαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς νήσου τοῦ ἀποστόλου Βαρνάβα, περιγράφει τὴν δλην τελετὴν τοῦ «δρκου», καὶ συμπεραίνει δρθῶς, δι’ η τῶν Κυπρίων Έκκλησίας δὲν εἶναι πλέον αὐτόνομος, «ἄλλ’ ὑποτεταμένη ἔτρε κατὰ πολλά». Δι’ αὐτὸ καὶ δ στοιδίτης μονοχός ὑπεστήριξε με σταθερότητα ὡς «δδέντατον τὴν ἀποκατάστασιν τῆς κοινωνίας μετεῦν τῶν δύο Έκκλησιῶν. Βλέπε: ΙΩΣΗΦ ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ, Τὰ Εὔρεθέντα..., Τόμ. Β’, σσ. 1-25, Μελέτη περὶ τῆς τῶν Κυπρίων πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Έκκλησίαν μελετήθεσσιν ἐνώσεως. Εἰρητοὶ δὲ ἐν τῷ περιωνύμῳ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας Ναῷ, ἐν τῷ Συνοδικῷ, πρὸς τὴν Συνόδον. Πρβλ. ἐπίσης JOHN HACKETT, Ιστορία τῆς Ὁρθοδόξου Έκκλησίας τῆς Κύπρου..., Τόμ. Α’, σσ. 114-116, 155-165 καὶ 187-196. Διὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν, ἥ δοποὶ ἐπεκράτει τότε εἰς τὴν Κρήτην, βλέπε: N. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Ο Ἰωσήφ Βρυέννιος καὶ ἡ Κρήτη κατά τὸ 1400, Αθῆναι 1947· ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ιστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1961, σελ. 147· K. ΚΑΛΟΚΥΡΗ, Αι βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης, Αθῆναι 1957, σσ. 181-184-185. Ἐπίσης καὶ τὰ δοσα ἀνεφέραμεν εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον «Τὸ προανάκρουσμα», σελ. 28-29.

Διὰ τὰ δεινά ποὺ ὑπέφεραν οἱ Ὁρθόδοξοι, οἱ ὅποῖοι εύρεθησαν κάτω ἀπὸ τὴν ἔξουσίαν τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἐνετῶν, εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ καὶ τὰ δσα ἀναφέρει ὁ Δημ. Π. Πασχάλης. Γράφει:

‘Ο περιβόητος παπικὸς λέρομόναχος τοῦ Χριστοῦ (!) Frà Paoli Sarpi (Σάρπης), ὁ ὅποῖος ὑπῆρξεν ὁ ἐπίσημος νομοδιδάσκαλος τῆς Ἐνετίας, συνεβούλευε «τάς ἀρχὰς τοῦ Βενετικοῦ κράτους νὰ φέρωνται τυραννικῶς πρὸς τοὺς ὑπηκόους τῶν τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος (=‘Ορθοδόξους) καὶ ἔλεγε μαζὶ μὲ τὰ δλλα διὰ τοὺς ὑποδούλους ‘Ἐλληνας καὶ τοῦτο. Αἱ ἀρχαὶ τῆς Βενετίας «πρέπει νὰ φέρωνται πρὸς τοὺς ἀπίστους ‘Ἐλληνας (sic) πάντοτε ὡς πρὸς ἄγρια θηρία καὶ δπι χρειάζονται εἰς αὐτούς (τοὺς ‘Ἐλληνας Ὁρθοδόξους) *rosco pane e molte bastonate* (λίγο ψωμὶ καὶ πολὺ ξύλο)!»

‘Ο Δημ. Π. Πασχάλης παραθέτει ἀκόμη ἀπόσπασμα ποιμαντορικῆς «βιούλλας», τὴν ὅποιαν εἶχεν ἀπευθύνει, ἀρχὰς τοῦ ΙΗ’ αἰώνος, ὁ τότε πάπας Παῦλος πρὸς τοὺς Βενετούς διοικητὰς τῆς Πελοποννήσου καὶ τοὺς ἔξαρχους τῆς Ἀγίας Ἔδρας. Τὸ ἀπόσπασμα δεικνύει τὰς ἀνέκαθεν ἔχθρικὰς διαθέσεις τῶν Παπικῶν πρὸς τοὺς ‘Ἐλληνας. ‘Ἐγραφε λοιπὸν δ... ἄγιος (;) Πατήρ (πάντοτε κατὰ τὸν Δημ. Π. Πασχάλην):

«... δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, δπι οι ‘Ἐλληνες δὲν ἔχουσι πίστιν... δθεν δέον νὰ μεταχειριζώμεθα αὐτοὺς ὡς ἄγρια θηρία, νὰ τοὺς ἀποσπῶμεν τοὺς δδόντας καὶ τοὺς δνυχας, νὰ μὴ παύωμεν ταπεινοῦντες αὐτοὺς καὶ ιδίως νὰ τοὺς ἐμποδίζωμεν τὴν περὶ τῶν δπλων δσκησιν. Ο ύ δὲν δ’ ἀλλο νὰ παρέχωμεν εἰς αὐτοὺς ἡ ξύλον καὶ ἀρτον, ἀρτον καὶ ξύλον! ‘Ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ συμπάθεια ἔστωσαν δι’ αἰσιωτέρας περιστάσεις!... Παραλλήλως «δριμύτατα ἐπιτίθενται κατὰ τῶν ‘Ἐλλήνων τῶν νήσων διά λόγους θρησκευτικούς καὶ οι διάφοροι Φράγκοι περιηγηταί, οι πλεῖστοι τούλαχιστον ἐκ τούτων, ἀντὶ νὰ αἰσθανθῶσιν οίκτον ύπερ λαοῦ, τοσοῦτον σκληρῶς καὶ ἀπανθρώπως τυραννουμένου ύπο τῶν Τούρκων»⁴³.

‘Ἄλλα περὶ αὐτῶν ἐκάμαμεν λόγον καὶ εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον. Πρέπει δμως νὰ παραθέσωμεν εἰς τὴν συνέχειαν καὶ τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Βρυεννίου, τὸ ὅποῖον ἀντικατοπτρίζει δχι μόνον τὴν ίδικήν του σκέψιν καὶ νοοτροπίαν, ἀλλὰ καὶ ἔκείνην τοῦ δσίου Μάρκου τοῦ Εύγενικοῦ. Τὸ κείμενον τοῦτο ἔγραφη περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου τοῦ Βρυεννίου:

Θὰ δεχθῶμεν ἡμεῖς νὰ μετατεθῶμεν εἰς ἀλλην πίστιν, ἀφοῦ ἐπέρασμεν τόσους πολλοὺς κινδύνους καὶ ύπεμεναμεν τόσον μεγάλα

43. ΔΗΜ. Π. ΠΑΣΧΑΛΗ, ‘Ἡ Διτικὴ Ἐκκλησία εἰς τὰς Κυκλαδας..., σελ. 18. ‘Ἡ ύπογράμμισις ίδική μας.

δεινά; Καὶ μάλιστα τώρα «ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ κόσμου καὶ τῷ βαθεῖ τούτῳ γῆραι», δταν ἡμεῖς δὲν περιμένωμεν τίποτε ὅλο πλέον παρὰ νὰ ἀπολαύσωμεν ὑστέρα ἀπὸ δλγον τοὺς στεφάνους τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ὑπομονῆς; Ἡμεῖς ἔνεκα τῆς πίστεώς μας ἐστερήθημεν σχεδὸν «πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ καλά». Ἐστερήθημεν «πόλεις, χώρας, ἀγρούς, ἀμπελῶνας, δρχάς, τιμάς, χρῆματα», ἐπὶ πλέον δὲ ἐγίναμεν «καὶ ὄνειδος πᾶσιν ἀνθρώποις». Καὶ λοιπὸν τώρα θὰ γίνωμεν ἀποστάται τῆς πίστεώς μας αὐτῆς; Ἡ σκέψις, δτι ἔκινδύνευαν νὰ γίνουν ἀποστάται τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως, τρομάζει τόσον πολὺ τὸν Βρυέννιον, ώστε στρέφει βλέμμα καὶ ψυχὴν πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀναφωνεῖ: «Μηδαμῶς, Κύριε πάντων, ἔάσης τοῦτο γενέσθαι, δλλ' ἐν Ὁρθοδοξίᾳ πάντας ἐντεῦθεν παράλαβε» ἡμᾶς, «τοὺς τῶν Ὁρθοδόξων πατέρων νίσους»⁴⁴.

Ἡ εὔχῃ «ἐν Ὁρθοδοξίᾳ πάντας παράλαβε» ἥτο καὶ πύρινος πόθος τοῦ ἀγίου Μάρκου. Τὸν πόθον αὐτὸν τὸν ἐκρατοῦσε ἀσβεστον εἰς τὴν ψυχὴν του, ταυτοχρόνως δὲ τὸν ἐκαλλιεργοῦσε καὶ εἰς τὸν λαόν. Ἡ προσευχὴ πρὸς τὸ Ἀγιον Πνεῦμα, μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ Ἐφέσου κατακλείει τὴν «Ομολογίαν» του, αὐτὴν τὴν διάπυρον εὔχὴν τῆς ψυχῆς του ἐκφράζει. Ἀφοῦ εἴπε: Θὰ ἐνωθῶ λοιπὸν μὲ ἑκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔρχονται μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἀπατηλῆς εἰρήνης; Μὲ ἑκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐνόθευσαν τὸ Ἱερὸν Σύμβολον τῆς πίστεώς μας; Προσθέτει: Εἴθε νὰ μὴ πάθω τοῦτο ποτέ, «Παράκλητε ἀγαθέ, μηδ' οὕτως ἐμαυτοῦ καὶ τῶν καθηκόντων λογισμῶν ἀποπέσοιμι· τῆς δὲ σῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ὑπὸ σοῦ ἐμπνευσθέντων μακαρίων ἀνδρῶν ἔχόμενος» εἴθε νὰ προστεθῶ «πρὸς τοὺς ἐμοὺς πατέρας», συναποκομίζων εἰς τὴν αἰωνιότητα, διν μὴ τι δλλο, τούλαχιστον τοῦτο, τὴν Ὁρθόδοξον πίστιν⁴⁵.

Ἐνώπιον λοιπὸν τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ κινδύνου τοῦ λατινισμοῦ τί ἔπρεπε νὰ πράξουν οἱ περὶ τὸν Μᾶρκον; Νὰ δεχθοῦν νοθείαν τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ ύποταγὴν εἰς τὸν Πάπαν; Ἄλλ' ἔὰν διατήρησις καὶ ἀκμὴ τῆς Ὁρθοδοξίας σημαίνη κλέος καὶ ἀκτινοβολίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ έθνους, τὸ ἀντίθετον σημαίνει αὐτοκτονίαν ἐθνικήν.

Ἐξ ἀλλου οἱ περὶ τὸν Μᾶρκον εἶδαν τί συνέβη μὲ τοὺς Ἑλληνας τῆς Κύπρου. Εἶδαν ἐπίσης τί συνέβη μὲ τοὺς Ἑλληνας τῆς Σικελίας καὶ Καλαβρίας. Οἱ Ὁρθόδοξοι τῆς Σικελίας καὶ Καλαβρίας ἐδέχθησαν κατ' ἀρχὰς τὴν «ἀσήμαντον», ὅπως ἐνόμιζαν, ὑποχώρησιν νὰ μνημονεύουν τὸν Πάπαν εἰς τὰς Ιεροπραξίας των. Καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἀνακουφισθοῦν κάπως ἀπὸ τὴν ἀφόρητον καταπίσιν, τὴν ὁποῖαν ὑφίσταντο ἐκ μέρους τῶν Λατίνων. Μὲ τὴν πάρο-

44. ΙΩΣΗΦ ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ, Τὰ Εὑρεθέντα..., Τόμ. Α', σσ. 129-130.

45. ΜΑΡΚΟΥ ΕΦΕΣΟΥ, Ομολογία PG 160, 105C· Ἐπίσης CFDS, Ser. A', Τόμ. X, fasc. II, σελ. 134(13-19).

δον τοῦ χρόνου έκαμαν καὶ ἄλλας «μικράς» καὶ «άνωδύνους» δῆθεν ὑποχωρήσεις, μέχρις δτου ἔφθασαν εἰς τὸ σημεῖον νὰ ἀποβάλουν ἔξι δλοκλήρου τὴν Ὀρθοδοξίαν! Μαζὶ δμως μὲ αὐτὴν ἀπέβαλαν, ὅπως ἡτο ἐπόμενον, καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν φρόνημα. Δηλαδὴ ἐδέχθησαν πρώτα νὰ αὐτοκτονήσουν θρησκευτικῶς· κατόπιν ὡδηγήθησαν, χωρὶς νὰ τὸ θέλουν, καὶ εἰς τὴν Ἐθνικὴν αὐτοκτονίαν. Τελικῶς ἡ Κύπρος καὶ ἡ Κρήτη κατώρθωσαν νὰ ἀποφύγουν τὸν ἐκλατινισμὸν καὶ νὰ διατηρήσουν τὴν Ὀρθόδοξον πίστιν των. Τὸ ἴδιον συνέβη καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νῆσους τοῦ Αιγαίου, ἐκτὸς τῶν «τεσσάρων μόνον νήσων, τῆς Σύρου, Τήνου, Νάξου καὶ Θήρας, εἰς τὰς ὁποίας ἥδυνήθη νὰ ἐπιπλεύσῃ ἀριθμός τις Δυτικῶν σχετικῶς μικρός, ἀναλόγως τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ καὶ νὰ περισωθῶσι καὶ αἱ ἐπισκοπαὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας»⁴⁶.

Βεβαίως οι προπαγανδισταὶ τοῦ Πάπα ποτὲ δὲν ἔπαισαν νὰ διαδίδουν καὶ νὰ κατηγοροῦν δσους εἶχαν ἀντιταχθῆ εἰς τὴν ψευδο-ένωσιν τῆς Φερράρας - Φλωρεντίας ὡς προδότας. Τὸ ἴδιον κάμνουν καὶ μαρξισταὶ Ιστορικοὶ καὶ ἄλλοι ἀνυποψίαστοι καὶ ἀφελεῖς βυζαντινολόγοι. 'Ἄλλα τὰ γεγονότα, ποὺ ἀνεφέραμεν (έλαχιστα ἀπὸ τὰ πολλά), είναι ἀναμφίστητα. 'Εξ ἄλλου τὴν δικαίωσιν τῶν θέσεων τοῦ δσίου Μάρκου καὶ τῶν δμοϊδεατῶν του εύρισκομεν σήμερον καὶ εἰς τὸ δγκώδες καὶ ἀντικειμενικὸν ἔργον τοῦ Γερμανοῦ W. Norden. Τὸ ἔργον αὐτὸν ἀντλεῖ ἀπὸ δυτικὰ ἀρχεῖα, εἰς τὰ δποῖα ἔχουν θησαυρισθῆ Παπικά ἔγγραφα καὶ ἔγγραφα δυτικῶν ἡγεμόνων. Βάσει λοιπὸν αὐτῶν δ Norden ἀποδεικνύει «ὅτι σταθερὰ ὑποστήριξις τοῦ Πάπα καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως, ἀκόμη καὶ μετά τὰς σταυροφορίας, δὲν ἦτο ἡ παροχὴ βοηθείας πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἀλλ' ἡ κατάκτησις αὐτῆς καὶ ὁ ἐκλατινισμός της». 'Ο Norden κατακλείει τὴν σχετικὴν μελέτην τουώς ἔξης: 'Ο Ἰωσήφ Βρυέννιος, δ Μάρκος δ Εύγενικός καὶ δ Γεννάδιος Σχολάριος, δηλαδὴ δσοι ἐφοβοῦντο τὸν κίνδυνον ἀπὸ τὸν ἐκλατινισμόν,

«ύπελόγισαν δρθῶς. 'Ακριβῶς μόλις προσφάτως ἐγένοντο εἰς ἡμᾶς προσιτά δι' ἐνὸς Ἰταλοῦ σοφοῦ ἔγγραφα, τὰ δποῖα πολὺ κτυπητά ἀποδεικνύουν, ὅτι μία ἀπελευθέρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῆς Δύσεως θὰ ἐσήμαινεν ἔνα νέον ἐκλατινισμὸν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους (...). 'Απὸ τὰς διαπραγματεύσεις αὐτὰς μανθάνομεν τόσον πολλά, ἐὰν μάλιστα τὰς συνδυάσωμεν μὲ προηγουμένας παρομίας προσπαθείας, ώστε νὰ δικαιοῦνται ἐκ τῆς ίδικῆς των πλευρᾶς οἱ ἀντίπαλοι τῆς ἐνώσεως, δταν περιεφρόνουν τὴν δυτικὴν βοή-

46. ΔΗΜ. Π. ΠΑΣΧΑΛΗ, ἐνθ' ὀντ., σελ. 136.

Θειαν, τὴν ὁποῖαν ἀνέμενον ὡς καρπὸν τῆς ἐνώσεως οἱ φίλοι τῆς καὶ τὴν ἐφοβοῦντο ὡς ἐν ἀληθῶς Δαναῶν δῶρον»⁴⁷.

Ἐπομένως εἶχεν ἀπόλυτον δίκαιον νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὰς θέσεις του ὁ πατριώτης Ἱεράρχης Μᾶρκος, ὁ φύλαξ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ ἔθνους. Ἡ σκέψις του ἦτο κρυσταλλίνη, ἦτο σοφή.

Ὑπῆρχεν δόμως καὶ ἄλλος λόγος, ὁ διοίος ἐνίσχυε τὸν ἀγωνιστὴν τῆς Ὀρθοδοξίας Μᾶρκον εἰς τὰς θέσεις του καὶ τὸν ἔκαμνε νὰ ἀποκρούῃ κάθε σκέψιν ἐνώσεως μὲ τὸν Πάπαν, ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Ἀγίας Ὀρθοδοξίας. Οἱ Πάπας δὲν ἦτο μόνον θρησκευτικὴ προσωπικότης ἦτο καὶ πολιτική. Ἡ Ἀνατολή, ἡ ὁποία ἐκινδύνευε, τοῦ ἀνοιγε τὴν δρεξινὴν διὰ νὰ αὐξήσῃ τὸ κύρος του ἐναντὶ τῶν Φράγκων ἡγεμόνων, μὲ τοὺς ὁποίους εὑρίσκετο εἰς συχνὴν σύγκρουσιν. Οἱ Βυζαντινοί, πάλιν, ἐνεθυμοῦντο μὲ ἀποτροπιασμὸν τοὺς βανδαλισμοὺς τῶν σταυροφόρων, δηλαδὴ τῶν δρῶν τοῦ Πάπα. Καὶ δικαίως ἐσκέπτοντο: Ἐὰν οἱ Φράγκοι ἔλθουν εἰς βοήθειαν τῆς Βασιλευούσας καὶ νικηθοῦν οἱ Τούρκοι, τί θὰ γίνη; Κράτος ἑλληνικὸν Ισχυρόν, ποὺ νὰ ἡμπορέσῃ νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν διείσδυσιν τῶν Λατίνων, δὲν ὑπάρχει· ὑπάρχει ἀπλῶς σκιὰ κράτους. Οἱ Φράγκοι δὲν πρόκειται νὰ ἀποχωρήσουν υστερα ἀπὸ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων. Τὸ ἀπέδειχαν πρὶν διακόσια πενήντα χρόνια κατὰ τὴν Δ΄ σταυροφορίαν⁴⁸. "Οπως τότε δὲν

47. W. NORDEN, Das Papsttum und Byzanz; die Trennung der beiden Mächte und das Problem ihrer Wiedervereinigung bis zum Untergange des byzantinischen Reichs (1453), Berlin 1903, νέα Ἑκδ. ἐν N. York, σσ. 726·731·735·696ξ., παρὰ ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗ, Γεννάδιος Β΄ Σχολάριος, σσ. 20, 21, 22.

48. Εἶναι χαρακτηριστικὸν διτοι οἱ Φράγκοι τῆς Δ΄ Σταυροφορίας δὲν ἔδοκιμασσον οὔτε χαράν οὔτε τημένη διὰ τὴν ἀλωσιν τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας δθύμος ἔφθασεν ἀπὸ τὴν "Ἀνατολήν μέχρι τῆς βορειοτάτης Θουλής. Αἱ σφαγαὶ καὶ αἱ λεηλασίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἐπεδόθησαν, εἶναι ἀπερίγραπτοι. "Οπως γράφει ὁ Ἀγγελος Ἰστορικός Ed. Gibbon (Ἐδ. Γιββων), εοι ναοὶ ἑβεβηλώθησαν ἀπὸ τὴν ἀκολασίαν καὶ τὸν φανατικὸν ζῆλον τῶν Λατίνων, οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ ἀπέσπασαν τοὺς ἀδάμαντας καὶ τοὺς μαργαρίτας ἀπὸ τὰ Ἱερὰ Ποτήρια, μετέβαλαν τὰ Ἱερὰ Ποτήρια εἰς κύπελλα ποτοῦ καὶ συμποσίου. Τὰ τραπέζια, ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα ἐπισαζαν καὶ ἐκραιπάλουν, ἐκαλύπτοντο μὲ τὰς εἰλόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀγίων· μὲ τὰ πόδια τῶν ἐποδοπατούσαν τὰ Ιερώτατα σκεύη τῆς Χριστιανικῆς λατρείας. Εἰς τὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν τῆς Ἀγίας Σοφίας τὸ μέγα καταπέτασμα τοῦ θυσιαστηρίου εἶχε γίνει κομμάτια χάριν τῶν χρυσῶν παρυφῶν· ἡ δὲ ἀγία Τράπεζα, ἡ ὁποία ἦταν ἀριστούργημα τέχνης καὶ πλούτου, κατετεμαχήσθη καὶ διενεμήθη μεταξὺ τῶν συλητῶν. Αἱ ἡμίονοι καὶ οἱ ἵπποι τῶν Σταυροφόρων ἐφορτώθησαν μὲ τὸν κατειργασμένον δρυγυρὸν καὶ τὸν σκαλισμένον χρυσόν, ποὺ εἶχεν ἀποσπασθῆ ἀπὸ τὰς θύρας καὶ τὸν ἀμβωνα. Καὶ δταν τὰ φορτωμένα ζῶα ἐσκόνταπταν, λόγω τοῦ μεγάλου βάρους, ἐκεντοῦντο ἀπὸ τοὺς ἀνυπόμονους δδηγούς των, τὸ δὲ Ιερὸν δάπεδον τοῦ ναοῦ ἐβάφετο, ἐρρυπαίνετο καὶ ἐμολύνετο ἀπὸ τὸ ἀκάθαρτον αἷμα τῶν ζῶων. Γυναικά πόρνην ἀνέβη εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον καὶ, δηνς λέγεται, ἡ θυγάτηρ αὐτῆς τοῦ Βελιαρ ἐτραγούδησε καὶ ἔχορευσε μέσσα εἰς τὸν ναὸν διὰ νὰ γελοιοποιήσῃ τοὺς ἀνδρούς καὶ τὰς τελετὰς τῶν Ἀνατολικῶν (δηλαδὴ τῶν Ὀρθοδόξων). Οὔτε οἱ τάφοι τῶν νεκρῶν αὐτοκρατόρων ἐμείναν ἀπαραβίαστοι· οἱ τάφοι τῶν βασιλέων, οἱ εύρισκόμενοι μέσσα εἰς τὸν ναὸν τῶν ἀγίων Ἀποστόλων, ἐσυλήθησαν: (ED. GIBBON, The History of Decline and Fall of the Roman Empire, Vol. VI, κεφ. 60 (LX), p. 445).

άφηκαν τοὺς Ἔλληνας νὰ αὐτοδιοικηθοῦν, ἔτσι θὰ κάμουν καὶ τώρα. Θὰ διώξουν τοὺς ἀνθενωτικοὺς Ἱερεῖς, θὰ δημεύσουν περιουσίας μονῶν κ.τ.δ. Αἱ ἑκατὸν ἡ αἱ διακόσιαι χιλιάδες τῶν Φράγκων φεουδαρχῶν θὰ μοιρασθοῦν τὸν ἐλληνικὸν χῶρον καὶ θὰ τὸν ἐκφραγκίσουν πνευματικῶς, ἐμπορικῶς καὶ ἐθνογραφικῶς. Ἡ ἐλληνικὴ παιδεία, ὁ ἀνθρωπισμός, ἡ φιλοσοφία μόνον χωρὶς τὴν πίστιν, διὰ τῶν ὅποιων δὲ Βησαρίων ἐνόμιζεν δὴ θὰ

Εἰς τὴν Ιστορίαν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἐκδοσις τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Καΐμπριτζ, γράφεται διὰ τὴν Δ' Σταυροφόριαν: «Τρεῖς καταστρεπτικές πυρκαγιές ἀπὸ τίς δύοπες ἡ μία κάπνιζε ἀκόμα στὶς 13 Ἀπριλίου (τοῦ 1204), σάρωσαν περισσότερα σπίτια ἀπ' ὅσα ὑπῆρχαν στὶς τρεῖς μεγαλύτερες πόλεις τῆς Γαλλίας. Ὁμως ἡ βιαιότητα τῶν Δυτικῶν Ἰπποτῶν καὶ στρατιωτῶν ποὺ ἔδιναν ἐπὶ τέλους διέξοδο στὴν ἐνδόμυχη ζήλεια καὶ τὸ μίσος τους γιὰ τοὺς ἐπίστορους καὶ προδοτικοὺς Ἔλληνες, εἶχε σὸν ἀποτέλεσμα μιὰ σκόπιμη καὶ μονιμότερη καταστροφή. Οἱ ἀνοιχτὲς δολοφονίες ἤταν λιγότερο συχνὲς ἀπ' δ, τι οἱ ποὺ ἐπικερδεῖς δραστηριότητες τῆς ληστείας καὶ τῆς λαυραγωγίας. Οἱ ἀφιμός τῶν σφαγιασθέντων πιθανὸν δὲν ξεπερνᾶ τὶς δυὸς χιλιάδες, δύως ἡ δάσλεια καὶ ἡ διαρπαγὴ ἤταν στὴν ἡμερήσια δάσταξη. Οἱ ὄρχαιολογοί θησαυροὶ καὶ τὰ μνημεῖα ποὺ εἶχαν διατηρηθεῖ ἀνέταφα, προστατευμένα ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινούπολης γιὰ ἐννέα αἰώνες, σωριάστηκαν σὲ ἔρεπτα, μεταφέρθηκαν σὲ δῆλα μέρη ἡ ἔλιωσαν στὴ φωτιά. Ἰδιωτικὰ σπίτια, μοναστήρια καὶ ἐκκλησίες λεπλατήθηκαν. Διακοπότηρα ἀπογυμνωμένα ἀπ' τὰ πετράδια τους ἔγιναν κρασοπότηρα, εἰκόνες μετατράπηκαν σὲ τάβλες παιχνιδῶν καὶ τραπέζια. Τέλος, καλύψηρες βιάστηκαν μέσα στὰ μοναστήρια τους καὶ ληστεύθηκαν. Στὴν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ οἱ στρατιώτες ξέσκισαν τὸ πέπλο τοῦ Ιεροῦ καὶ κατέστρεψαν τὰ χρυσά καὶ ἀργυρά σκαλόσματα τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ ὅμβων. Μερικά δόλαρα καὶ μουσλάρια ἀπ' αὐτά ποὺ πάνω τους στίβαζαν τὰ τρόπαια γλίστρησαν κι ἐπεσαν, καὶ τὸ αἷμα τους κύλησε στὸ μαρμαρένιο δάπεδο· μιὰ πόρνη κάθισε στὸ θρόνο τοῦ Πατριάρχη τραγουδώντας πρόστυχα γαλλικά τραγούδια. Ἔνας αὐτόπτης μάρτυρας, ὁ Νικήτας Χωνιάτης, συγκρίνει τὴν ἀγριότητα αὐτῶν τῶν προδρόμων τοῦ ἀντίκριστου στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ τὴ συγκρατημένη στάση τῶν Σαρακηνῶν στὴν Ἱερουσαλήμ, ποὺ εἶχαν σεβαστεῖ τὸν ναό τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ δὲν εἶχαν θεῖτε τοὺς ἴδιους τοὺς Χριστιανούς οὔτε τὶς περιουσίες τους: (The BRIDGE MEDIEVAL HISTORY, Vol. IV The Byzantine Empire, ed. by J. M. Hussey, Cambridge, Univ. Press 1966, μπρ. N. Σαούλ, ἐκδ. οἰκοῦ «Μέλισσα» 1979, Τόμ. A', σ. 229-230). Εἴς τὴν ὄρχασίαν ἔσολησαν δχι μόνον τὸ Ιερά Λείψανο τῶν ἀγίων, ἀλλὰ καὶ τὰς βιβλιοθήκας τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐτοι μεγάλο μέρος τῶν πλέον ὥραιών βυζαντινῶν σοφῶν (φωτισμένων) χειρογράφων μετεφέρθη εἰς τὴν Δύσιν. Ἀπὸ τὴν λεπλασίαν καὶ τὴν διαρπαγὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς πόλεως εἶχεν ἐπωφεληθῆ περισσότερον ἀπὸ δλους ἡ Γαλλία»: (H. W. HAUSSIG, A History of Byzantine Civilization, σελ. 348).

Μελανήν εἰκόνα τῆς τραγικῆς καταστόσεως, εἰς τὴν ὅποιαν εἶχε περιέλθει ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ γενικώτερον δὲ ἐλληνισμός μετὰ τὴν ἀλώσιν τοῦ 1204, μᾶς δίδει ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς διὰ αὐτόπτης μάρτυρες τῶν φοβερῶν ἔκεινων στηγμῶν, δὲ Νικήτας Χωνιάτης (NIKHTA Ἀκομινάτου ἡ Χωνιάτου, Ἰστορία ἀρχομένη ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ βασιλέως κυρίου Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, τοῦ υἱοῦ κυρίου Ἀλεξίου μέχρι τοῦ Ἐρρίκου Βαλδουίνου PG 139, 757εξ. Βλέπε ἐπίσης καὶ ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, μνημ. Ἐργον. σελ. 244).

Πάντως, δημος παραδέχεται καὶ δὲ Παπικός (Ἴησου Ιητῆς) Ἰωσήφ Γκίλλ, «ἡ ἀλώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων κατά τὴν Δ' Σταυροφόριαν καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἀποξένωσις τῶν Δυτικῶν καὶ Βυζαντινῶν ἦτο ἡ αἵτια διὰ τὴν πτώσιν καὶ τὴν συντριβήν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (...). Εἶναι ἀληθές δὴ πτώσιον καὶ οἱ Δυτικοὶ διὰ τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' ὅταν κατέρρεε τὸ Βυζαντίον μεταξὺ τῶν ἑτανῶν 1180 καὶ 1204 ἔχρεισθη μόνον ἡ ἐπίκλησις βοηθείας ἐκ μέρους ἐνὸς συμμάχου υἱοῦ αὐτοκράτορος διὰ νὰ μεταβληθῇ δὲ Δ' Σταυροφόρια εἰς μίαν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς πρωτευούσης τῆς Ἀνατολῆς. Ἐδῶ ἔφθασεν εἰς τὸ ζενίθη μακροχρόνιος πίεσις τὴν ὅποιαν ὀσκοῦσεν ἡ Δύσις ἐπὶ τῆς

ένικοϋσε δῆθεν τελικῶς ἡ Ἑλλάς, θὰ ἡσαν ἀνίσχυροι νὰ ὑπερτερήσουν τῆς Φραγκικῆς φεοιδαρχίας⁴⁹. Μόνη δύναμις Ικανὴ νὰ κρατήσῃ τοὺς Ἑλληνας ἡθικῶς, γλωσσικῶς καὶ πολιτικῶς ἐνωμένους ἥτο ἡ Ὀρθοδοξία. Ὁ Βησσαρίων τὸ παρέβλεπε δυστυχῶς. Αὐτὸ δῆτο τὸ μεγάλο πολιτικόν του λάθος.

Ἐνῷ δὲ Βρυέννιος, δηποτε κατόπιν δὲ Μᾶρκος δὲ Εὐγενικός καὶ δὲ Γεώργιος Σχολάριος, ἐκήρυττε πρὸς τὸν λαόν: Μή ἐλπίζετε εἰς τοὺς Λατίνους. Διότι καὶ ἀνάκριμη ἔλθη ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν σύμμαχος στρατός, καὶ ἀνάποτε μᾶς φανῇ δητὸ ἥλθαν μὲ τὸ μέρος μας, μὴ πιστεύετε. Αὐτοὶ θὰ ἔλθουν οὐσιαστικῶς διὰ νὰ ὑποδουλώσουν τὴν Πόλιν «καὶ τὰ ἡμέτερα πάντα ἔκτριψαι καὶ τὴν πίστιν, καὶ τὸ γένος, καὶ τὸ δυναμα ἡμῶν ἐκ μέσου ποιῆσαι δoplίσονται»⁵⁰. Ἐπομένως δὲ ἔχθρος δὲν ἥτο τυχαῖος. Ὁ κίνδυνος

⁴⁹Ανατολῆς: J. GILL, Von Lyon nach Florenz, σσ. 76, 77). «Ωστε «οἱ Σταυροφόροι ἡσαν οὐσιαστικῶς ἔκεινοι ποὺ ἔσκαψαν τὸν τάφον τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας!» (H. W. HAUSSIG, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 316· πρβλ. καὶ σελ. 352).

⁵⁰ «Ἡ ἀπῆχησις τῶν θλιβερῶν ἔκεινων γεγονότων ὑπῆρξε τεραστία εἰς δόλον τὸν Χριστιανικὸν κόσμον. Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ' εἰς ἐπιστολὴν του ἔγραψεν: «Οἱ υπερασπισταὶ τοῦ Χριστοῦ, οἱ ὅποιοι ὀφειλον νὰ κατευθύνουν τὰς λόγχας των μόνον κατὰ τῶν ἀπίστων, ἔβαφθασαν δι' αἵματος Χριστιανικοῦ. Δὲν ἐφεισθησαν οὔτε τῆς Θρησκείας οὔτε ἡλικίας οὔτε φύλου. Διέπραζαν μαναβῶν μοιχείας, παρανόμους ἐπιμείλιας, αἰσχη. Αἱ μητέρες, αἱ παρθένοι καὶ ἔκεινα ἀκόμη, αἱ ὅποιαι ἔχον ἀφοσιωθῆ εἰς τὸν Θεόν (Σ. Σ. δηλαδὴ αἱ μοναχαὶ), παρεδόθησαν εἰς τὰς ἐπαισχύνουσιν βιαιότητας τῶν στρατιωτῶν... σταυροφόρων! (παρὰ CH. DIEHL, L' Europe Orientale de 1081 à 1453, σελ. 134).

«Ἐνῷ δημαρχὸς ἡ Δ' Σταυροφορία «κατέστρεψε καὶ τὴν τελευταία πιθανότητα γιὰ μιὰ ἀληθινὴ ἔνωση» καὶ ἐνῷ «ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ' αἰσθάνθηκε ἀληθινὴ φρίκη δταν ἔμαθε τῇ λεηλασίᾳ τῆς Κωνσταντινούπολης», ἐν τούτοις, δηποτε παραπτεῖ δ. Στ. Ράνοιμαν, «ὁ Πάπας ἀποφάσισε νὰ ἐπωφεληθεῖ ἀπὸ δλα τὰ πλεονεκτήματα, ποὺ ἡ κατάσταση αὐτὴ πρόσφερε στὴ Ρώμη. Σὲ δλες τὶς νέες λατινικὲς κτήσεις τὴν Ἐκκλησία τὴν πῆραν στὰ χέρια τους οἱ Λατίνοι καὶ οἱ σχισματικοὶ Ἑλλήνες δρχισαν νὰ καταδώκονται» (ST. RUNCIMAN, Βυζαντινὸς Πολιτισμός, σελ. 139). Κατὰ τὸν Δημ. Π. Πασχάλην δὲ Ἰννοκέντιος Γ', ἐνῷ εἰς τὴν ἀρχὴν ἔφανη νὰ ἀγανακτῇ ἐναντίον τῶν Σταυροφόρων τῆς Δ' Σταυροφορίας, «καὶ επειδὴ ἐν τούτῳ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου μέλημα τοῦ παπισμοῦ ὑπῆρξε πάντοτε ἡ καθιυτόταξις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, τῆς μόνης μεγάλης Ἐθνικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἀντιτασσομένης εἰς τὴν πνευματικὴν μονοκρατορίαν τῆς Ρώμης. «Ἄν δ' ἔκεινη ἔξενικάτο, ἡδύνατο, καθ' ὅ ἐφαντάζετο, νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ προαιώνιον δνειρὸν τῶν παπῶν. Διὸ καὶ δὲ Ἰννοκέντιος Γ' οὐδαμῶς ἔδιστασε νὰ διακριθεῖ δητὸ ἔξελιπτεν ἡ αὐτοκρατορία τῶν Ἑλλήνων κατὰ θείαν τημωρίαν, διότι οἱ Ἑλληνες ἀπέστεργον νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν» (ΔΗΜ. Π. ΠΑΣΧΑΛΗ, Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία εἰς τὰς Κυκλαδας..., σσ. 5-6. Αἱ ὑπογραμμίσεις ίσκαι μαζὶ. Διὰ τὴν στάσιν τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ' δὲ Ἀγγλος Ἱωάννης Χάκκεττ σημειώνει δτι, ἀν «καὶ ἡ διαμαρτυρία τοῦ Ἰννοκεντίου δυνατὸν νὰ ἥτο εἰλικρινῆς», ἐν τούτοις «πολὺ ἐνδόμυχος Ικανοποίησις ἐπήγαζε διὰ τὸν Παπισμὸν ἐκ τῶν τελευταίων γεγονότων. Τὸ ὅπτ' αἰώνων δνειρὸν τῆς Παπωσύνης εἶχε πραγματοποιηθῆ ἀπροσδοκήτως. Ἡ νέα Ρώμη ἐκεῖτο ἐκτόδην πρὸ τῶν ποδῶν τῆς παλαιᾶς, ἡ Ἀνατολὴ ἥτο ὑποτεταγμένη τέλος εἰς τὴν Δύσιν, Λατίνος αὐτοκράτωρ κατεῖχε τὸ Βυζαντινὸν Παλάτιον, Λατίνος Πατριάρχης εἶχεν ἀναβῆ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Χρυσοστόμου» (J. HACKETT, Ἰστορία τῆς Ὀρθ. Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, Τόμ. Α', σελ. 112).

49. N. B. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, μνημ. ἔργον, σσ. 109-110.

50. ΙΩΣΗΦ ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ, ἐνθ' ἀνωτ., Τόμ. Α', σελ. 482.

ήτο πολὺ μεγάλος. Ή διοκληρωτική καταστροφή ἐκρέματο ώς Δαμόκλειος σπάθη ἐπάνω ἀπό τὴν κεφαλὴν τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς Γεώργιος Σχολάριος εἰς ἑγκύκλιον του πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων:

«Τὸ ἡμέτερον γένος καὶ ἡ πατρὶς αὕτη ἐν ταῖς ἀσχάταις διαπνοαις σχεδὸν ἔστι», ἐὰν δὲν μᾶς βοηθήσῃ ὁ Θεός. Ἀλλ ἡμεῖς δὲν θέλομεν νὰ φανῶμεν ριψάσπιδες εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας καὶ νὰ ἀποδειχθῶμεν περισσότερον δειλοὶ καὶ ἀπὸ τοὺς προγόνους μας. Ἀπ' ἐναντίας· πρέπει νὰ φανῶμεν γενναιότεροι, καὶ μάλιστα πολὺ περισσότερον ἀπὸ δ, τι θὰ μᾶς ἡθελαν ἔκεινοι. Καὶ ἐπὶ πλέον «τὴν πίστιν ὅμοίως διαφυλάττειν ἐν πολλῷ μεῖζοις δυσχερείαις». Καὶ διὸ ἀκόμη ἀποθάνωμεν, πρέπει νὰ εἰσέλθωμεν «εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν μετὰ τῆς ἀληθείας» (δηλαδὴ μαζὶ μὲ τὴν Ὀρθόδοξον πίστιν). Βλέπομεν, ἔγραφεν εἰς τὴν συνέχειαν, ὅτι δόλκηρος ἡ πόλις συμφωνεῖ μὲ τὴν γνώμην μας αὐτῆν, ἐκτὸς τῶν δλίγων λατινοφρόνων. «Ολος σχεδὸν δ λαδὸς ὑπόσχεται, ὅτι εἶναι ἔτοιμος νὰ ὑποστῇ τὰ πάντα, παρὰ νὰ ἀρνηθῇ «τὴν πάτριον δόξαν» (=τὴν Ὀρθοδοξίαν). Καὶ δὲ Σχολάριος, ἀπολύτως βέβαιος πλέον ὅτι ἡ Δύσις δὲν ἡθελε νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς Τούρκους, ἐκάλοῦσε τὸν λαὸν εἰς τὴν ἐπαλήιν καὶ ἐγίνετο δ πύρινος ἐθνεγέρτης ποὺ ἔκρυπτε: «Ἐωλος οὐν ἔστι καὶ δ τῆς ἐκ Λατίνων ἐλπιζομένης βοηθείας ἥμῶν λογισμός». Ἐὰν δὲ θέλωμεν νὰ ἀπαλλαγῶμεν τῆς φρικτῆς δουλείας, μία δρθὴ λύσις ὑπάρχει: «Φυλακτέον» τὴν Ὀρθόδοξον πίστιν, τὴν ὁποίαν παρελάβομεν ἀπὸ τοὺς πατέρας μας. Καὶ μαζὶ μὲ τὴν διαφύλαξιν τῆς πίστεως νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἔχιεώσωμεν τὸν Θεόν μὲ ἔργα μετανοίας καὶ ἀρετῆς⁵¹.

“Οταν μετὰ τὴν ἀλωσιν δ Σχολάριος ἔγινε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (ή ἐνθρόνισίς του ἔγινε τὴν 6ην Ἱανουαρίου 1454) — καὶ αὐτὸ δητὸ θεία πράγματι οἰκονομία⁵² — ἔξιγγειλε πρὸς τὸ δοῦλον Γένος:

51. Γ. ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ, Κατὰ τῆς Προσθήκης... PG 160, 727BCD, 728D, 730A: «Ἐωλος οὐν ἔστι καὶ δ τῆς ἐκ Λατίνων ἐλπιζομένης βοηθείας ἥμῶν λογισμός. Ἀλλ ἐί μέλλοι μεν δ πηλλάχθαι δουλείας, φυλακτέον τὴν πίστιν, ἢν παρειλήφαμεν, καὶ τοῖς ἀλλοῖς ἔργοις ἀξιεύοντον τὸν Θεόν».

52. Διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Σχολαρίου ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν μεταφοράν του ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατ’ ἀπάίτησιν τοῦ Μωάμεθ τοῦ πορθητοῦ, βλ. ST. RUNCIMAN, Ἡ ἀλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, σσ. 204-205. Κατὰ τὸν Θεόδ. Ν. Ζήσην «τῇ ἀπαίτησι τοῦ πορθητοῦ ἡλευθερώθη δ Σχολάριος μετὰ τῶν συγγενῶν του, μολονότι ὡδηγεῖτο, ὡς λέγει, εἰς χειροτέραν τώρα δουλείαν, λόγῳ τῶν τρομερῶν εὐθυνῶν ποὺ ἀνελάμβανε, νὰ συγκεντρώσῃ δηλαδὴ ἐν διαλειμένον καὶ κατεποημένον ἔθνος καὶ νὰ ἐμφυσήσῃ εἰς αὐτὸ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως». Όρισμένοι παρουσίαζουν τὸν Σχολάριον ως φιλότουρκον καὶ προδότην, δ ὅποιος ὑπεβοήθησε τὴν ἀλωσιν μὲ τοὺς περὶ αὐτὸν μοναχούς κτδ., ἀλλ ὅλα αὐτὰ εἴναι μῦθοι. «Δὲν ἀποκλείεται εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Σχολαρίου νὰ ἐπαιξε κάποιον ρόλον δ ἀντιλατινισμός του, δ ὅποιος δητὸ διὰ τὸν κατακτητὴν ἐν εἶδος ἔγγυησεως περὶ ἀποφυγῆς συνεργασίας μὲ τὸν πάπαν καὶ τοὺς Δυτικούς. Τὸ στοιχεῖον αὐτὸ τονίζεται ὑπερβαλλόντως ἐνίστε, ωστε νὰ ἀφίνεται τεχνητέως δητὸς ἐντύπωσις κάποιας συνεργασίας μεταξὺ τῶν ἀντιπατικῶν καὶ τοῦ κατακτητοῦ, δητη

Ο Χριστιανισμός ἐπανήλθεν εἰς τὰς δοκιμασίας καὶ τοὺς διωγμούς τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, εἰς τὴν δόποιαν ώσάν εἰς Κιβωτὸν εἰσῆλθε τὸ αἰχμάλωτον Γένος μας, κατακλυδωνίζεται μέσα εἰς πολυτάραχον καὶ δγριον πέλαγος, δπως κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰώνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ δπως τότε οἱ Χριστιανοὶ ἔθριμβευσαν κατὰ τῆς κοσμοκρατούσης Ρώμης σταυρούμενοι, σφαζόμενοι, ἀνασκολοπίζομενοι, καιόμενοι, παραδιδόμενοι εἰς τὰ στόματα τῶν λεόντων, ἔστι καὶ ἡμεῖς θὰ σωθῶμεν, ἐὰν δεῖξωμεν τὴν ίδιαν ἀφοβίαν καὶ καρτερικότητα. Τώρα καὶ ἡμεῖς «οὔτε βασιλείαν ἔχομεν, οὔτε Ἐκκλησίαν ἐλευθέραν, οὔτε παρρησίαν, ὡς οὐδὲ τότε (...). Δέεσθε τοῦ Κυρίου, ἵνα μὴ αὐξηθῶσιν οἱ πειρασμοί, οἱ παρὰ τῶν ἀπίστων». ἐὰν δημάς οἱ πειρασμοὶ αὐξηθοῦν, πρέπει νὰ αὐξηθῇ μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ «καὶ ἡ ὑπομονὴ ἡμῶν καὶ ἡ καρτερία». Καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ εἰσθε δι' ὅλα αὐτὰ πάντοτε ἔτοιμοι⁵³.

Τὸ σάλπισμα τοῦτο τοῦ Ἐθνάρχου Πατριάρχου Γενναδίου, δόποιος ὀνόμαζε τὸν ἑαυτόν του «Πατριάρχην τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων»⁵⁴, ἔλεγεν εἰς τὸν λαόν, δπι εἶχεν ἀνοιχθῆ καὶ πάλιν τὸ ἔνδοξον βιβλίον τῆς Ἐκκλησίας μας, τὸ Μαρτυρολόγιον. Τὸ ἔθνος ἥκουσε τὴν φωνὴν τῆς Ἐκκλησίας. Κατῆλθε πρόθυμον εἰς τὸ στάδιον τοῦ μαρτυρίου. Διέβλεπεν δπι αὐτὸς ἡτο ὁ μόνος δρόμος,

πρὸ τῆς ἀλώσεως. Ἐκ τῶν πηγῶν πάντως φαίνεται δπι αὐτὸς οὐδένα ἔπαιξε ρόλον δικατῆτης ἀφησεν εἰς τοὺς ὄποδιάλους νὰ ὑποδεῖξουν αὐτοὶ τὸ πρόσωπον τοῦ μέλλοντος πατριάρχου». «Ἐνῷ δὲ ἡ Σύνοδος ἔξελεται ὁμοφώνως Πατριάρχην τὸν Σχολάριον, ὁ ίδιος «τελείως δὲν ἥθελε νὰ τὸ δικούσῃ, οὐδὲ νὰ τὸ στέρχῃ διὰ νὰ γένη πατράρχης· οἱ δριχτεῖς, οἱ κληρικοὶ καὶ ὁ λαός δλος καὶ ἀκοντα καὶ βίᾳ αὐτὸς σταυκῶς ἔκαμαν αὐτὸν πατριάρχην» (ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗ, Γεννάδιος Β' Σχολάριος, σσ. 203, 200-201).

53. Παρὰ ΝΙΚ. ΚΑΛΟΓΕΡΑ, μνημ. Ἐργον., σσ. 82-83.

54. «Ο Σχολάριος ὑπέγραψε τὰς ἕγκυλους του μὲ τὸ «ὅ ταπεινὸς Γεννάδιος, δοῦλος τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ» ή «ὅ ταπεινὸς μοναχὸς Γεννάδιος». Εἰς τὰ συγγράμματά του δημαστρακτηρίζεται καὶ ὡς «πατριάρχης τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων» ή «ὅ ταπεινὸς μοναχὸς Γεννάδιος ἐλέφ Θεοῦ πατριάρχης ἐν Κωνσταντινούπολει τῶν ἀπάντων τοῦ Χριστοῦ πενήτων...». Ο Γεννάδιος ἔχρησιμοποιούσε τὸν τίτλον αὐτὸν δχι μόνον διότι «δὲν ἡρέσκετο εἰς πομπώδεις τίτλους κενούς σημασίας», ἀλλὰ κυρίως διότι αὐτὸς «ἀπέτελει περισσότερον σκόπιμον τακτικήν ἔναντι τοῦ κατακτητοῦ, διὰ νὰ μὴ ἐμφανίζωνται οἱ πατριάρχης καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι ὡς ἐμφόρούμενοι οὐ πό τοῦ μεγαλοίδεστιμοῦ τῆς παλαιᾶς λαμπρότητος καὶ αγῆλης· ἡτο ὁ πατριάρχης τῶν πτωχῶν Χριστιανῶν, τῶν πτωχούληδων τοῦ Χριστοῦ» (ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗ, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 208-209).

Πάντως ὁ Γεννάδιος ἐφάνη διτάξιος τῶν προσδοκιῶν τοῦ Ὁρθοδόξου πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους γενικῶτερον. Ἡτο ἡ μεγάλη προφητικὴ καὶ ἡγετικὴ φυσιογνωμία, δ νέος Μωϋσῆς, δόποιος ἐφύλαξε τὸ Γένος ἀπὸ τὸν ἔξισταμισμὸν καὶ τὸν ἐκλατινισμὸν. Ἡτο δ νέος Ἰωσῆφος ποὺ ἔτρεψε πνευματικῶς τὸν λαόν, ὠστε νὰ τὸν σώσῃ ἀπὸ τὸν λιμόν, δόποιος ἀπειλοῦσε νὰ τὸν ἀφανίσῃ. Γράφει δι μαθητῆς καὶ φίλος του Θεόδωρος Ἀγαλλιανός: «Καὶ ἀλλοτινά τινά Ἰωσῆφος διὰ τοῦ Φαραὼ στίσσοντα λαὸν λιμῷ τακέντα διὰ Μιαούδην ἔζαζόντα τῆς Ἀγύπτου τὸν λαὸν παρεκείμαντεν δι Κύριος, ἐποτήσας διὰ τοῦ κρατοῦντος της Ἐκκλησίας καὶ παντὶ τῷ χριστιανικῷ γένει, κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ Ἐλεος, καὶ εἰς πατριάρχην διποκαταστήσας δι προσφῆμεν θεῖον διδόρα, τὸν ἱερὸν Γεννάδιον»: (ΧΡ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ, «Ο Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, ταυτίζομενος πρὸς τὸν Θεοφάνη Μηδείας καὶ οἱ ἀνέκδοτοι λόγοι του. Μία νέα ιστορικὴ πηγὴ περὶ τοῦ Πατριαρχέου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἀλωσιν χρόνους», Αθῆναι 1966, σελ. 98).

δόποιος θά τὸ ὡδηγοῦσεν ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀποτίναξιν τοῦ βαρ-
βαρικοῦ ζυγοῦ. Ἐτσι ἥρχισεν ἀπὸ τότε μέχρι τῆς ἀπελευθερώ-
σεως τοῦ Γένους νὰ παρευλαύνῃ ἀπὸ τὰς σελίδας τοῦ Ὁρθοδό-
ξου Μαρτυρολογίου ἡ ἡρωϊκὴ στρατιὰ τῶν νεομαρτύρων, μὲ τὰ
αἷματα τῶν δοπίων ἐκαθαρίζετο καὶ ἐλαυπρύνετο τὸ δοῦλον Γέ-
νος. Οἱ Μάρτυρες ἐκεῖνοι ἔγαλβάνιζαν εἰς τὸν εὔσεβὴ λαὸν τὴν
πίστιν καὶ τὸν ἑκρατοῦσαν ἄγρυπνον καὶ ἀσυνθηκολόγητον μὲ
τὸν μουσουλμᾶν τύραννον⁵⁵.

Τὸ Γένος ὑπεδουλώθη. Ἐβυθίσθη εἰς πένθος βαθὺ καὶ βαρύ.
Ἐγγνώρισεν ἀπίστευτον δυστυχίαν. Ἐδέχθη φρικτοὺς διωγμοὺς
καὶ ἀπανθρώπους ἔξευτελισμούς. Ὑπέστη τρομεράν, ἀκατάσχε-
τον αιμορραγίαν ἐπὶ πεντακόσια σχεδὸν χρόνια. Ὡς αιματηρὰν
σπονδὴν εἶχε προσφέρει ἑκατομμύρια νεκρῶν. Ἡλθαν στιγμαῖ,
κατὰ τὰς ὁποίας ἐνομίσθη ὅτι θὰ ἔχαντο δόλοτελῶς. Ἡ Ὁρθοδο-
ξία εἶδε τοὺς ναούς της νὰ βεβηλώνωνται, νὰ γίνωνται τόποι λα-
τρείας τοῦ ψευδοπροφήτου, νὰ πυρπολοῦνται, νὰ ἐρημώνωνται.
Εἶδε τοὺς ιεράρχας της, τοὺς ιερεῖς καὶ τοὺς μοναχούς της νὰ
ἀπαγχονίζωνται ἢ νὰ σφάζωνται. Εἶδε τοὺς νεομάρτυράς της νὰ
ἀμιλλώνται εἰς πίστιν καὶ ἡρωῖσμὸν τοὺς Μάρτυρας τῶν πρώτων
χριστιανικῶν αἰώνων⁵⁶. Παρ’ δλα δμως τὰ ἀφόρητα καὶ ἀνεκδιῆ-
γητα αὐτὰ δεινὰ Ἐκκλησίᾳ καὶ Ἑλληνικῇ φυλῇ ἐμειναν στενώ-
τατα συνδεδεμέναι καὶ τελικῶς ἐθριάμβευσαν. Καὶ μάλιστα κατὰ
τρόπον μοναδικόν, ἀνάλογον τοῦ δοπίου δὲν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ
ἢ παγκόσμιος Ἰστορία!...

Παράφορος, παράφρων καὶ δημαγωγός ἔχαρακτηρίσθη ὁ δ-

55. Τὴν φλόγα τῶν Νεομαρτύρων πρὸς τὸ μαρτύριον ὑπεδαύλιζε καὶ ἔτρεφε δχι μόνον δό πύρινος θρησκευτικὸς ζῆλος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔθνικὸν φρόνημα· γενικῶς «τὸ πνεῦμα τῆς ἀν-
τίστασης κατὰ τῆς βίας, τῆς μισαλλοδοξίας καὶ τυραννίας (τῶν Τούρκων). Ἐπομένως οἱ
νεομάρτυρες δὲν εἶναι μόνον ἀγωνιστὲς τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐλευθερίας»: ΑΠΟΣΤ.
Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ Πορεία τοῦ Γένους, ἔκδ. τῶν Φίλων, Ἀθῆναι 1966, σελ. 72.

56. «Ο Ἰστορικὸς τῶν Νεομαρτύρων, ὁ διγος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, δοξολογῶν τὸν
Θεόν καὶ εὐγνωμοῦν τοὺς ἀθλητὰς ἑκείνους τῆς πίστεως γράφει: «Πῶς δὲν εἶναι πρέπον
νὰ εὐχαριστῇ τινάς τὸν Θεόν βλέποντας ὑποκάτω εἰς τὸν σκληρὸν ζυγὸν καὶ τὴν αἴγμαλωσίαν
τῶν νῦν κρατούντων (τῶν Τούρκων), τόσους ἀθλητὰς; οἱ δοπίοι διὰ νὰ φυλάξουν τὴν ἐλευθε-
ρίαν καὶ εὐγένειαν τῆς χριστιανικῆς ήμῶν πίστεως, κατεφρόνησαν πλοῦτον, δόξαν, ηδονάς καὶ
κάθε ἀλληγ σωματικὴν διπλανισιν, καὶ παρέδωκαν προθύμως τὸν ἁυτὸν τοὺς εἰς θάνατον;
Πῶς δὲν εἶναι δίκαιον νὰ δοξάζῃ ὁ καθεὶς τὸν Θεόν, βλέποντας τὸν φόβον τῆς μελλούσης κρίσεως
νὰ προχωρήσῃ τόσον εἰς τούτους τοὺς γενναιούς μάρτυρας; (...) τὴν πίστιν νὰ στερεωθῇ τόσον εἰς
τὴν ψυχὴν τους; τὴν ἐλπίδα νὰ αἰκῆθῃ εἰς τὴν φαντασίαν τους; καὶ τὸ πῦρ τῆς θείας διάπης νὰ
διάψῃ εἰς τὰς καρδίας τους τόσον πολλά; διστε ὅπου νὰ τρέχουν οἱ μακάριοι εἰς τὸ μαρτύριον;
ώσταν τὰ πρόβλητα εἰς τὴν σφαγὴν; καὶ νὰ λογάζουν τὰ βάσανα, ὡς ξεφαντώματα; τὰς φυλακάς,
ώς παλάτια; τὰ δεσμά, ὡς χρυσᾶ στολῖδια; τὰς διττίας, διὰ τιμάς; τὰς θλίψεις, διὰ διναπαύσεις;
τὴν φλόγα τοῦ πυρός, ὡς δροσισμὸν καὶ διάψυξην; τὰ μαχαίρια, διὰ παγηδία; καὶ τὸ τελευ-
ταῖον, τὸν σκληρότατον θάνατον, διὰ ζωὴν αἰώνιον;»: NIK. τοῦ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Νέον Μαρτυρο-
λόγιον, ἔκδ. Γ', ὑπὸ Α. & Ε. Παπαδημητρίου, 1961, σελ. 9.

σιος Μᾶρκος ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του. 'Ο ἐπίσκοπος Μᾶρκος «ώς ἀνθρωπος δυνατὸν εἰς τινα σημεῖα νὰ ἐπλανᾶτο, ἀλλ' ἀνωτέρας ἡθικῆς οὐδέποτε ἐψεύδετο ἐν ἐπιγνώσει, οὐδὲ διεδραμάτισέ ποτε πρόσωπον δημαγωγοῦ. Τὸ δὴ εἰργάσθη δριμέως κατὰ πάσης ὑποταγῆς εἰς τὸν Παπισμὸν εἶναι πρὸς ἔπαινον καὶ δόξαν του, δχι πρὸς ψόγον»⁵⁷, γράφει δ. Δ. Σ. Μπαλάνος. 'Εξ ἄλλου δτι εἶχε σπανίαν πολιτικὴν περίνοιαν καὶ τεραστίαν διαγνωστικὴν δύναμιν, τὸ ἀπέδειξεν δ κατόπιν χρόνος. Καὶ «ὅπως δ μοναστικὸς Ἀθως ἔσταθη τὸ προπύργιον τῆς διαφυλάξεως τῶν παραδόσεων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν παρεμβάσεων τῆς Δυτικῆς Θεολογίας» τοῦ Καλαβροῦ Βαρλαάμ, «οὗτα καὶ τὸ ἀντιλατινικὸν ρεῦμα μὲ τὴν σθεναρὰν ἀντίστασιν» τοῦ Μάρκου Εύγενικοῦ καὶ τὴν ἐμμονὴν του εἰς τὸ Ὁρθόδοξον δόγμα «ἀπεσόβησε μίαν ἔνωσιν, ἥτις ἦτο χειροτέρα καὶ αὐτῆς τῆς ἔθνικῆς καταστροφῆς»⁵⁸.

'Ἐὰν λοιπὸν χαρακτηρίσωμεν τὸν δσιον Μᾶρκον ὡς πρωτοπόρον τῆς Ἐθνεγερσίας τοῦ 1821, δὲν θὰ είμεθα ἔκτὸς πραγματικότητος. Διότι δ Ἐφέσου, κατὰ τὰς σκοτεινὰς ἐκείνας στιγμάς, ἀπεδείχθη ἡ φωτεινότερα μορφή. 'Η ἀπειλουμένη Ὁρθοδοξία καὶ τὸ κινδυνεύον Γένος τῶν παραμονῶν τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου εύρηκαν εἰς τὸ πρόσωπόν του τὸν πλέον σθεναρὸν καὶ ἄξιον ὑπερασπιστήν των.

Δὲν εἶναι ἀπλοῦς ἡγέτης δ Μᾶρκος, δ ὅποιος ἦτο ἐκπρόσωπος τῆς συντηρητικῆς — δπως θέλουν νὰ τὴν ὀνομάζουν — μερίδος τῆς «ληστρικῆς» Συνόδου τῆς Φλωρεντίας. Εἶναι ἄξιος συνεχιστῆς τῶν ἀγώνων τοῦ Βρυεννίου καὶ ἐμπνευστῆς τοῦ πρώτου Πατριάρχου τοῦ δούλου Γένους, τοῦ Γενναδίου. 'Ο Ἐφέσου ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀπαρασάλευτον πίστιν τοῦ Γένους εἰς «τὰ ἄγια τῶν ἀγίων του». 'Η φωνή του δὲν εἶναι μόνον φωνὴ ἐνδὸς ἡγέτου, πυρίνου ἔστω, καὶ ἐνδὸς ἀνδρὸς θεολήπτου· εἶναι φωνὴ δλοκλήρου τοῦ Γένους, τὸ δποίον δὲν παλαίει ἀπλῶς διὰ τὴν ύλικήν του ἐλευθερίαν, ἀλλὰ δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ἐπιβίωσίν του διὰ μέσου τῶν αἰώνων. 'Απὸ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως οἱ ἀγῶνες τοῦ Μάρκου προσλαμβάνουν οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα· καὶ δ Μᾶρκος ἀποβαίνει οἰκουμενικὸς ἡγέτης. Τὰ κίνητρά του δὲν ὑπῆρξαν εύτελη καὶ ίδιοτελῆ, ποὺ ἀπέβλεπαν εἰς κοσμικὴν προβολήν. «Τὰ κίνητρα τῶν ἀγώνων του ἐκπροσωποῦν

57. Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ, ΟΙ Βυζαντινοὶ Ἐκκλησιαστικοὶ Συγγραφεῖς, Ἀθῆναι 1951, σελ. 182.

58. Κ. Γ. ΜΑΜΩΝΗ, μνημ. ἔργον, σελ. 385.

ἐν εύρυτερον καὶ βαθύτερον νόημα». Δι' αὐτὸ τὸ ἔργον του παραμένει καὶ ἀποτελεῖ μίαν Ὁρθόδοξον διαιωνιζομένην μαρτυρίαν.

'Ο Μᾶρκος ἦτο διὰ τὸν λαὸν «τὸ σύμβολον τῶν Ιδικῶν του πόθων». Αὐτὸ τὸ νόημα εἶχεν ἡ ὑποδοχή, ποὺ τοῦ ἐπεφύλαξεν, δι-τὸν ὑπεδέχθη καὶ τὸν ἐπροσκυνοῦσεν ως ἄγιον μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν.

Εἶναι δὲ πρόδρομος τῆς Ἐθνεγερσίας καὶ κατὰ τοῦτο: 'Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι εἶχεν ἀγωνισθῆ, ὥστε νὰ μὴ παρέμβῃ ὁ Πάπας εἰς τὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ούσια-στικῶς δημιούργησεν ἀγωνισθῆ, ὥστε τὸ Γένος νὰ μὴ ἀφελληνισθῇ. Εἶχεν ἀγωνισθῆ, ὥστε ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ εὐρεθῇ ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου δοῦλος μὲν, ἀλλὰ συσπειρω-μένος γύρω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν του. Χά-ρις εἰς αὐτὸν ἡ θεοφρούρητος Ὁρθοδόξια κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας τῆς σκληρᾶς δουλείας ἐκαλλιεργοῦσεν εἰς τὸν λαὸν τὴν «κοινὴν φυλετικὴν καὶ ἔθνικὴν συνείδησιν». Τὸ 1821 δὲν θὰ ὑπῆρχε χωρὶς τὸν Ἐφέσου Μᾶρκον τὸν Εύγενικόν. Διότι χωρὶς αὐτὸν δὲν θὰ ὑπῆρχεν Ἑλληνορθόδοξος συνείδησις, Ἑλληνορ-θόδοξον ἔθνος. Ἰσως καὶ νὰ μὴ ὑπῆρχομεν καν! Θὰ μᾶς εἶχαν ἀφομοιώσει οι Τούρκοι ἢ οι Φραγκολατῖνοι...

Βεβαίως τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι οι δογματικοὶ ἀγῶνες τοῦ δοσίου Μάρκου εἶχαν κίνητρα πολιτικὰ καὶ ἔθνικά. Τὸ αἰσθῆμα τῆς φιλοπατρίας ἦτο ζωηρὸν εἰς τὴν ἀγίαν ψυχήν του. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν προσφώνησίν του πρὸς τὸν πάπαν Εύγενιον Δ' εἰς τὴν Φλωρεντίαν⁵⁹. "Ομως δοσίος Μᾶρκος δὲν ἔθυσίαζε τὸν Χριστιανισμὸν χάριν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ἄνω Ιερουσαλήμ χάριν τῆς κάτω Πόλεως! Τοῦτο εἶναι φανερὸν εἰς τὴν ἐπιστολήν, ποὺ εἶχεν ἀπευθύνει μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἀπὸ τὴν Φλωρεντίαν εἰς τὸν Σχολάριον⁶⁰. "Ἀλλωστε αὐτὸ ἦτο τὸ μεγάλο λάθος τοῦ Βησσαρίωνος καὶ γενικῶς τῆς δημάδος τῶν ἀνθρωπιστῶν λογίων" αὐτοὶ ἔθυσίαζαν τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν Ὁρθόδοξον πίστιν, χάριν τῆς διατηρήσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, δημοσίου ἀνεπτύξαμεν ἡδη διὰ μακρῶν. "Ωστε, δημοσίης παρατηρεῖ ὁ Σλαῦος Ὁρθόδοξος θεολόγος π. Εἰρηναῖος Μπούλοβιτς, «ὅ πατριωτισμὸς τοῦ Ιεροῦ Πατρὸς δὲν ἦτο γεωκεντρικὸς καὶ αὐτόνομος εἴτ' οὖν εἰδωλολα-

59. Μ. ΕΦΕΣΟΥ, Τῷ Μακαριωτάτῳ πάπᾳ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης, CFDS, Ser. A', Τόμ. X, fasc. II, σσ. 28-33.

60. Μ. ΕΦΕΣΟΥ, Πρὸς Γεώργιον Σχολάριον 'Ἐπιστολὴ 4, CFDS, Ser. A', Τόμ. X, fasc. II, σελ. 155.

τρικός, ἀλλὰ ἐκκλησιοκεντρικός καὶ Ἱεροκρατικός, τ. ἔ. σωτηριολογικός καὶ καθολικός, διὰ τοῦτο δὲ ἀσυγκρίτως βαθύτερος καὶ γνησιώτερος τῆς κοινῆς φιλοπατρίας»⁶¹.

Τιμῶμεν τὸν μαρτυρικὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντίνον Παλαιόλογον, διότι ἔβροντοφώνησεν εἰς τὸν ἑκπρόσωπον τοῦ ψευδοπροφήτου τὸ Ιστορικὸν «δχι» τοῦ ἔθνους! «Τὴν δὲ πόλιν, οὐ σοι δίδωμι». Καὶ ἀρνούμενος ὑποταγήν, ἔβάδισε πρὸς τὸν Γολγοθᾶν μὲν ἀνέκφραστὸν ψυχικὸν μεγαλεῖον, νηφάλιος, διότι ἔπραττε τὸ καθῆκον του πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Γένος. Τοῦ ἀξίζει αἰώνια τιμὴ.

Παρομοία δῆμως τιμὴ ἀξίζει καὶ εἰς τὸν πρόμαχον τῆς Ὁρθοδοξίας Μᾶρκον, διότι ἔβροντοφώνησεν εἰς τὸν ἑκπρόσωπον τοῦ κομπάζοντος αἱρετικοῦ Λατινισμοῦ τὸ Ιστορικὸν «δχι» τῆς Ὁρθοδοξίας: «Οὐχ ὑπογράφω». Καὶ ἀρνούμενος συνθηκολόγησιν, ἔδέχετο, μὲ τὴν συνείδησιν τοῦ Μάρτυρος, διωγμούς, ὕβρεις, περιφρονήσεις, διότι ἔπραττε τὸ καθῆκον του ὡς Ὁρθόδοξος Ἱεράρχης ἔναντι τῆς ἀγίας Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Οι ἀγῶνες τοῦ Μᾶρκου ἀποτελοῦν θσον, ἀν μὴ καὶ μεγαλύτερον Ιστορικὸν Θρίαμβον ἀπὸ ἐκείνον τοῦ τελευταίου βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος. Διότι τὸ γεγονός τῆς ἐπιβιώσεως, τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Γένους καὶ τελικῶς τῆς Ἐθνεγερσίας τοῦ 1821 είναι τὸ μέγα καὶ πραγματικὸν θαῦμα, τοῦ δποίου αἱ ρίζαι ξεκινοῦν ἀπὸ τὸν ἄγιον Μᾶρκον, ἐπίσκοπον Ἐφέσου τὸν Εὐγενικόν.

61. Ἱερομονάχου ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ ΜΠΟΥΛΟΒΙΤΣ, μνημ. ἐργον, σελ. 21.